

Jelige: BONA FIDES

A TISZTESSÉGTELENSÉG FOGALMÁNAK ÉRTELMEZÉSE
A MAGYAR JOGBAN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL
A DEVIZASZERZŐDÉSEKKEL KAPCSOLATOS
KÚRIAI DÖNTÉSEKRE

Tudományos diákköri dolgozat

Budapest, 2014. november 3.

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	3
II. A tisztességtelenség fogalma	5
II. 1. A tisztességtelenség fogalma a régi és a hatályos Ptk.-ban	5
a) A tisztességtelenség fogalma a régi Ptk.-ban.....	5
b) A tisztességtelenség fogalma a Ptk.-ban.....	6
II. 2. A törvényi szabályozásban megjelenő tisztességtelenség fogalom elemzése	7
a) Általános és egyedileg meg nem határozott szerződési feltételek	7
b) Egyoldalú és indokolatlan módon való meghatározás	8
c) A jóhiszeműség és tisztesség elve.....	9
II. 3. A tisztességtelenség fogalma a német és az európai uniós jogban	14
a) A tisztességtelenség fogalma a német jogban.....	14
b) A tisztességtelenség fogalma a francia és az angol jogban	16
c) A tisztességtelenség fogalma az európai unió jogában.....	18
III. A devizaszerzésekkel kapcsolatos kúriai döntések bemutatása	22
III.1. A devizaválság és az arra reagáló kúriai döntések	22
a) A devizahitel válság.....	22
b) Kúria devizaszerzéssel kapcsolatos döntései.....	24
III. 2. A tisztességtelenség különös eseteit taglaló hét elv	27
a) Az egyértelmű és érthető megfogalmazás elve.....	27
b) A tételes meghatározás elve.....	31
c) Az objektivitás elve	33
d) A ténylegesség és arányosság elve	34
e) Az átláthatóság elve	35
f) A felmondhatóság elve.....	36
g) A szimmetria elve.....	37
IV. Összegzés.....	39
Felhasznált irodalom.....	43

I. Bevezetés

A tisztességtelenségtelen szerződési kikötések szabályait a magyar bíróságok a devizaszerződésekkel kapcsolatos kúriai döntések¹ megszületéséig ritkán, főképpen szubszidiárius jelleggel alkalmazták. A bírói gyakorlat nem alakította ki a tisztességtelenség megállapításának tipikus esetköreit és nem dolgozta ki azokat az elveket, amik mentén jelentése, jogrendszerben betöltött funkciója kikristályosodhatott volna. Felvetődik a kérdés, hogy kialakult joggyakorlat hiányában mire támaszkodhatott a Kúria elemzése, és ennek megfelelően milyen jellegzetességekkel bír maga az értelmezés, illetve az mennyiben iránymutató a jövőre nézve. Dolgozatomban e kérdést a magyar jogrendszerben kodifikált tisztességtelenség fogalom és a kúriai döntésekben megjelenő elvek összevetésével próbálom megválaszolni.

A tisztességtelen szerződési feltételek fogalmát a magyar jogalkotó európai uniós jogharmonizáció céljából emelte be a régi Ptk. rendelkezései közé, majd ezeket a szabályokat ültette át a jelenleg hatályos Ptk. kötelmi jogi könyvébe is. A Ptk.-ban megjelenő tisztességtelenség fogalom lényegében három feltételből áll. E feltételek közül jelentőségét tekintve kiemelkedik a jóhiszeműség és tisztesség elve. Ez az elv egy morális töltetű jogfogalom, amelynek tartalma a jogalkalmazás alatt realizálódhat. A magyar jogban a jóhiszeműség és tisztesség elve gyakori alkalmazás hiányában szintén bizonytalan jogfogalomnak számít.

A Kúriának a tisztességtelen szerződési feltételek értelmezésekor tehát azzal kellett szembe néznie, hogy általános jogértelmező jellegű döntését nem alapozhatja korábban kiépült bírósági gyakorlatra, illetve alapelv körül kialakult társadalmi konszenzusra. A Kúria döntését nemzetközi, főképpen európai jogi modellek tanulmányozása segíthette

¹ A devizaszerződésekkel kapcsolatos kúriai döntések: A fogyasztói kölcsönszerződésben pénzügyi intézmény által alkalmazott általános szerződési feltételekben szereplő egyoldalú szerződésmódosítási jog tisztességtelenségéről szóló 2/2012. (XII.10.) PK vélemény (továbbiakban: 2/2012-es PK vélemény); A deviza alapú kölcsönszerződésekkel kapcsolatos perekben felmerült egyes elvi kérdésekről szóló 6/2013. Polgári jogegységi határozat (továbbiakban: 6/2013. PJE határozat); Az árfolyamrés tisztességtelenségének megállapításáról szóló 2/2014. Polgári jogegységi határozat (továbbiakban: 2/2014. PJE határozat).

A devizaszerződésekkel kapcsolatos kúriai döntések elemzésénél figyelmen kívül hagyhatatlan szempont azok születési körülményeinek bemutatása. A tisztességtelenség fogalmát a Bíróság ugyanis a magyar gazdaságot és társadalmat is rendkívül érzékenyen érintő devizahitel válság idején, az annak kapcsán felmerülő jogi kérdések mentén elemezte.

Dolgozatom főkérdése ezek alapján az alábbi kérdésekre bontható: Mik a kúriai döntések körülményei, azok mennyiben predesztináltak előre magának a döntésnek a jellegét? A Kúria értelmezése mennyiben eredeti, illetve mennyiben külföldi, európai jogi példákon alapuló? A Bíróság melyik európai jogrendszer tisztességtelenség modelljét vette alapul? A külföldi elemek átvételével mennyiben született konzisztens megoldás?

Ezekre a kérdésekre a következő módszertan segítségével próbálok meg válaszolni. Először a magyar jogban kodifikált tisztességtelenség fogalmát általánosan vizsgálom, majd külön-külön sorra annak elemeit, annak érdekében, hogy kimutathassam azt, hogy a kúriai döntések milyen jogszabály rendelkezéseken alapulnak, mennyiben befolyásolta ez a döntéseket, ill. a döntések mennyiben felelnek meg, vagy mondanak ellent azoknak. A harmadik részben a tisztességtelenség fogalmának európai uniós példáit mutatom be a célból, hogy megtalálhassam a mintát adó szabályozást, és azzal összevetve is jellemezhessem a magyar megoldást. A harmadik részben mutatom be magát a kúria értelmezését a tisztességtelenséget taglaló hét elv elemzésén keresztül. A negyedik részben az itt feltett kérdésekre próbálok meg válaszolni.

II. A tisztességtelenség fogalma

II. 1. A tisztességtelenség fogalma a régi és a hatályos Ptk.-ban

a) A tisztességtelenség fogalma a régi Ptk.-ban

A tisztességtelenség fogalmának alapjait a régi Ptk. rögzítette először jogunkban, amikor kimondta az indokolatlanul egyoldalú előnyt biztosító általános szerződési feltétel megtámadhatóságát.² A tisztességtelenség fogalmának törvényi szabályozása explicite azonban csak 1998-ban született meg Magyarországon, amikor a régi Ptk. 209. §-át a 93/13/EK rendeletnek való megfelelés céljából átdolgozta a jogalkotó,³ és ezzel lehetőséget adott a „*tisztességtelen általános szerződési feltétel és fogyasztói szerződésben alkalmazott tisztességtelen szerződési kikötés*”⁴ megtámadhatóságára. A tisztességtelenség fogalmát ekkor már a következőképpen határozta meg a régi Ptk.: „*tisztességtelen az az általános szerződési feltétel, illetve szerződési kikötés, amely a jóhiszeműség követelményének megsértésével a feleknek a szerződésből eredő jogosultságait és kötelezettségeit egyoldalúan és indokolatlanul az egyik fél hátrányára állapítja meg.*”^{5,6}

Az 1998-as módosítással hatályba lépett tisztességtelenség fogalom fő elemei a mai napig megmaradtak, ugyanakkor a jogalkotó a fogalmat és annak elemeit 2006-ban tovább pontosította^{7,8} azzal, hogy rögzítésre került: a tisztességtelenséget akkor lehet alkalmazni, ha az adott szerződéses feltétel a feleknek a szerződésből eredő jogait és kötelezettségeit a (jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével) „*szerződést kötő fél hátrányára*

² Lásd: régi Ptk. 1978. március 1-jén hatályba lépett 209. §-a

³ A régi Ptk. 93/13/EK irányelv átültetése céljából átdolgozott és kiegészített 209. §-a 1998. március 1-jén lépett hatályba.

⁴ Lásd a régi Ptk. 1998-as módosításával hatályba lépett 209.§-209/D.§-a

⁵ Lásd: régi Ptk. 1998-as módosításával hatályba lépett 209/B. §-a.

⁶ A rendelkezés értelmezését a szakasz (2) és (4) bekezdései segítették. A (2) bekezdése kimondta, hogy „*egyoldalúan és indokolatlanul hátrányos a jogosultságok és kötelezettségek meghatározása különösen, ha a szerződés irányadó lényeges rendelkezésétől jelentősen eltér, vagy összeegyeztethetetlen a szerződés tárgyával, illetve rendeltetésével*” A (4) bekezdés pedig lehetővé tette, hogy külön jogszabály meghatározza azokat a feltételeket, amelyeket az ellenkező bizonyításig tisztességtelenségnek kell tekinteni.

⁷ A 2006. március 1-jétől hatályba lépett módosítás fő indoka a 93/13/EK irányelv átültetésében megjelenő hibák kijavítása volt.

⁸ A tisztességtelenség fogalmának pontosítása mellett a 2006-os módosításban a következő lényegi változásokat eszközölte a jogalkotó: fogyasztók megtámadási jogát az általános szerződési feltételek, valamint az egyedileg meg nem tárgyalta szerződési feltételekre szűkítette; illetve mellőzte a régi Ptk. korábbi 209/B. § (2) bekezdésében foglalt értelmező szabályt.

állapítja meg.” A 2006-os változtatásokkal életbe lépett, és a régi Ptk. hatályon kívül helyezéséig gyakorlatilag⁹ változatlan formában fenn maradó tisztességtelenség fogalom a következőképpen szült: „*Tisztességtelen az általános szerződési feltétel, illetve a fogyasztói szerződésben egyedileg meg nem tárgyalta szerződési feltétel, ha a feleknek a szerződésből eredő jogait és kötelezettségeit a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével egyoldalúan és indokolatlanul a szerződési feltétel támasztójával szerződést kötő fél hátrányára állapítja meg*”¹⁰

A régi Ptk.-ban található definíció tehát a következő elemekből áll össze: a) tisztességtelenséget csak általános szerződési feltételekben, illetve fogyasztói szerződések esetén egyedileg meg nem tárgyalta szerződési feltételek kapcsán lehet vizsgálni; b) a tisztességtelenség kritériuma, hogy egyoldalúan és indokolatlanul a szerződést kötő fél hátrányára c) a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével állapítsa meg a felek szerződésből eredő jogait és kötelezettségeit.

b) A tisztességtelenség fogalma a Ptk.-ban

Dolgozatom tárgya a devizaszerződésekkel kapcsolatos kúriai döntések vizsgálata. Ezen általános jogértelmező jellegű bírósági határozatok a régi Ptk. hatálya alatt születtek, a régi Ptk.-ban megjelenő tisztességtelenség fogalmat elemezték. Felvetődik a kérdés, hogy a hatályos Ptk. mellett mennyiben irányadóak a korábbi joggyakorlat megállapításai. A kérdés megválaszolása dolgozatom témája szempontjából is meghatározó jelentőségű, hiszen ettől függ, hogy mennyiben vonhatóak le abból a jövőre nézve is releváns megállapítások.

A régi Ptk.-ban található tisztességtelen szerződési feltételekre vonatkozó rendelkezések, ahogy az előző pontban utaltam rá, az Európai Unió fogyasztóvédelmi szabályaival való jogharmonizáció céljából kerültek rögzítésre, konkrétan a 93/13/EK rendelet fogalomhasználatára épültek. Ennek megfelelően a hatályos Ptk. érdemben nem változtatott a korábban kialakult szabályozáson. A Ptk.-t érintő legfontosabb, ugyanakkor a tisztességtelenség általános fogalmát közvetlenül nem érintő változás, a szintén uniós mintára

⁹A régi Ptk. 2006-os módosításkor hatályba lépett szabályokat, csupán 2009-ben egészítette ki a jogalkotó egy értelmező szabállyal, miszerint: „*az általános szerződési feltétel és az egyedileg meg nem tárgyalta feltétel tisztességtelenségét önmagában az is megalapozza, ha a feltétel nem világos vagy nem érthető. {rég. Ptk. 209. § (4) bekezdés}*”. Az így életbe lépett szabályozáson a 2014. március 15-én hatályba új Ptk. sem változtatott, hanem azt módosítás nélkül átvette. (Lásd: új Ptk. 6:102. §-103. §)

¹⁰Régi Ptk. 209. § (1) bekezdése

átvett fekete és szürke lista¹¹. A fekete lista a feltétlenül, a szürke lista a vélelmezetten tisztességtelennek minősülő szerződési feltételeket sorolja fel példálózó jelleggel. A listák a tisztességtelenség legkirívóbb eseteit rögzítik. A korábbi bírósági gyakorlat tehát lényegében a Ptk.-val azonos szabályozás mellett alakult ki, így a bennük foglalt megállapítások mai napig, ill. a jövőre nézve is érvényesek.¹²

A Ptk. fenntartotta a fogyasztóvédelmi szabályok általános és speciális szabályainak különböző jogforrásokban történő elhelyezésének rendszerét. A törvényhozó a Ptk.-ban a tisztességtelen szerződési feltételekre, valamint a fogyasztói adásvételre vonatkozó irányelvekben megjelenő szabályokat rögzíti, a fogyasztóvédelem különös szabályait speciális jogforrásokban kerültek kodifikálásra. Ezzel a jogalkotó impliciten a tisztességtelenség fogalmát a fogyasztóvédelem általános és esszenciális jellegű szabályaként ismerte el.

A Ptk. témám szempontjából további lényegi változtatása, hogy az általános szerződési feltételekről szóló fejeztében külön nevesíti a fogyasztóval szembeni többletkövetelés szerződéses tartalommal válásának feltételeit: *„Az a feltétel, amely a vállalkozást a szerződés szerinti főkötelezettsége teljesítéséért járó ellenszolgáltatáson felül további pénzübeli követelésre jogosítja, akkor válik a szerződés részévé, ha azt a fogyasztó - külön tájékoztatást követően - kifejezetten elfogadta.”*¹³ A szakasz a régi Ptk. rendelkezéseire képest többletkövetelményeket határoz meg a fogyasztóval szerződő vállalkozóval szemben, ugyanis míg a régi Ptk.

II. 2. A törvényi szabályozásban megjelenő tisztességtelenség fogalom elemzése

a) Általános és egyedileg meg nem határozott szerződési feltételek

A szerződési feltételek tisztességtelenségét csak általános szerződési feltételekben, illetve fogyasztói szerződések esetén egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltételek kapcsán lehet vizsgálni. Látható, hogy az általános szerződési feltételekről szóló szabályozás különbséget tesz fogyasztói és nem fogyasztói szerződések között. Dolgozatom szempontjából a fogyasztói szerződések bírnak relevanciával, így a következőkben csak azokat elemzem.

¹¹ Ptk. 6:104. § (1) és (2) bekezdése

¹² VÉKÁS Lajos (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal* (Budapest, Complex Kiadó 2013) 575. old.

¹³ Ptk. 6:79. §

Fogyasztói szerződések esetén a tisztességtelenség fogalma a fogyasztó nagyobb fokú védelmét teszi lehetővé, ami kiszolgáltatott helyzetének ellensúlyozása érdekében szükséges. Fogyasztói szerződések esetén nem egyenlő piaci szereplők kötnek szerződést egymással.¹⁴ A fogyasztó a másik féllel ellentétben szakmai tevékenységén kívül köti a szerződést, általában véve jóval kisebb gazdasági potenciával rendelkezik, és ennek köszönhetően kevés esélye van az érdekeiknek megfelelő megállapodás elérésére. Ennek megfelelően a piac meghatározó szereplői által konstruált feltételeket kénytelenek elfogadni.¹⁵ Ezekben az esetekben a felek alkuereje, illetve piaci pozíciója között fennálló, a szerződéskötésnél általában megkívánt egyensúly jelentősen felborul.

A szerződéses egyensúly felborulása számos visszaélési lehetőséget rejt magában. Az erősebb pozícióban lévő fél az általa alkalmazott általános szerződési feltételeket, illetve egyedileg meg nem tárgyalta szerződési feltételeket számára indokolatlan előnyt biztosító módon a gyengébb félre rá kényszerítheti. A visszaélési lehetőségek korlátozása érdekében a szerződéses egyensúly felborulásának ellensúlyozása kulcsfontosságú, hiszen beavatkozás hiányában veszélybe kerülhet a piacgazdaság alapfeltételét jelentő szerződéskötési autonómia.¹⁶ A gazdasági, valamint szerződéskötési szabadság tényleges érvényesülés érdekében az államnak kell közbe lépni és ezt a feladatot vállalja magára az állam a tisztességtelen szerződési feltételekre vonatkozó szabályozás felállításával is. A tisztességtelenségre vonatkozó szabályok az állam számára ugyanis arra szolgálnak eszközként, hogy a felek között megkívánt egyensúly kisebb felborulása esetén is beavatkozhasson a gyengébb fél érdekében.¹⁷

b) Egyoldalú és indokolatlan módon való meghatározás

¹⁴OSZTOKOVITS András: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény magyarázat* (Budapest: Opten Kft. 2007) 619. old.

¹⁵Lásd: u.o.

¹⁶MENYHÁRD Attila: „A Tisztességtelen szerződési kikötések kontrollja az európai közösségek jogában” in HARMATHY Attila (szerk.): *Jogi tanulmányok* (Budapest: ELTE ÁJK 1996)

¹⁷Hasonló beavatkozási lehetőséget biztosítanak az általános érvénytelenségi rendelkezések is, pl.: a feltűnő értékaránytalanság, az uzsorás szerződés, és a jóerkölcsbe ütközés. Ezek azonban csak akkor teszik lehetővé az állami beavatkozást, ha a felek közötti egyensúly rendkívül jelentős mértékben felborult.

Az általános és egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltételek tisztességtelenségét akkor lehet megállapítani, ha egyoldalúan és indokolatlanul a szerződést kötő fél hátrányára állapítja meg a felek szerződésből eredő jogait és kötelezettségeit.

Az, hogy egy általános, vagy egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltétel milyen esetben határozza meg egyoldalúan és indokolatlanul a szerződéses feltétel alkalmazójával szerződő fél hátrányára a felek szerződésből eredő jogait és kötelezettségeit több oldalról is megközelíthető. Ilyen eset lehet például, ha az adott szerződés jellegzetességeitől, illetve lényeges rendelkezéseitől lényegesen eltér a felek kötelezettségeinek, illetve jogainak egyensúlya. Emellett megállapítható lehet akkor is, ha az egyik féllel szemben anélkül állít aránytalan többletkövetelményeket, illetve anélkül korlátozza aránytalanul a jogait, hogy a másik fél felé többletkötelezettségeket határozná meg, vagy a másik fél jogait is korlátozná.

Az „indokolatlan” szó értelmezésével kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy az mennyiben jelent mennyiségi kritériumot, azaz mekkora mértékű jogkorlátozás, illetve többletkötelezettség meghatározás az, ami adott esetben már indokolatlannak minősül. Ezt a kérdést tovább bonyolítja, hogy az „egyértelműen és indokolatlanul” kitétel értelmezését a szakaszhoz kapcsolódó (2) bekezdés volt hivatott értelmezni, de az értelmező rendelkezést a jogalkotó a régi Ptk. 2006-os módosításakor hatályon kívül helyezte. Ennek eredményeképpen az „egyoldalúan és indokolatlanul” szófordulat jelentése a törvényszövegéből nem egyértelműen beazonosítható, értelmezése a kialakuló bírói gyakorlatra vár.

A tisztességtelenség elve nem mindkét felet, hanem csak a szerződéses feltétel alkalmazójával szerződő felet védi.

c) A jóhiszeműség és tisztesség elve

A jóhiszeműség és tisztesség elve 1991-ben jelent meg a régi Ptk.-ban.^{18,19} Először megjelenő formájában még nem volt egyértelmű, hogy a magyar jogban a jóhiszeműség és a tisztesség

¹⁸A régi Ptk. előtt is már megjelent jogunkban a jóhiszeműség és tisztesség elve. Lásd: Magánjogi Törvénykönyvjavaslat 2. §. Az 1945 utáni marxista jogfejlődésnek megfelelően, azonban 1959-ben a jóhiszeműség és tisztesség elve helyére a „társadalom érdekeivel összhangban álló joggyakorlás” kötelezettsége került.

¹⁹A jóhiszeműség és tisztesség elvét az 1991. évi XIV. törvény tette a régi Ptk. részévé.

egy, vagy két külön elvnek számít. A jogalkotó a 2006-os Ptk. módosítással tette egyértelművé,²⁰ hogy a jóhiszeműség és tisztesség elve²¹ egységes fogalom,²² ami nem egyenlő a dologi jogbeli jóhiszeműséggel, hanem egyfajta objektív kritériumot jelent, akárcsak a német Treu und Glauben²³ elv.

Látható, hogy a jóhiszeműség és tisztesség elve viszonylag későn vált a régi Ptk. részévé, ennek megfelelően tartalma, jelentése messze nem kristályosodott ki olyan mértékben, mint ahogy azt a német jog esetében tapasztalhatjuk, sőt, egyes kommentárok egyenesen bizonytalan tartalmú jogfogalomnak tartják.²⁴

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a magyar jognak soha sem volt egy olyan korszaka, amikor a jóhiszeműség és tisztesség elve karakteresebben, szilárdabb értelmezési keretek között jelent meg a jogrendszerben. Több szerző is rámutat arra, hogy a két világháború közötti magyar magánjogban a jóhiszeműség és tisztesség elve kiforrott jogfogalomnak számított.²⁵ Véleményüket alátámasztja, hogy Kelemen László jóhiszeműség és tisztesség elvével foglalkozó művében a külföldi joggyakorlat mellett a magyar bíróságok ítéletére is bőséggel hivatkozik. Emellett kiemelendő, hogy az 1928-as magánjogi törvényjavaslat indoklása is kiemelt szerepet tulajdonított az elvnek azzal, hogy az egész magánjogi forgalom alappilléreinek nevezte.²⁶

Az 1945 utáni marxista jogfejlődésnek megfelelően 1959-ben a jóhiszeműség és tisztesség elve kikerült a polgári jog alapelvei közül²⁷, helyére a szocialista jogfelfogásnak megfelelő más elvek kerültek. Ezek a *„társadalom érdekeivel összhangban álló joggyakorlás elve”; a szocialista együttélés szabályai érvényesülésének követelménye; ill. a szocialista*

²⁰Lásd: a régi Ptk. módosításáról szóló 2006. évi III. törvény.

²¹2006-os módosítása után a következőképpen határozta meg a jóhiszeműség és tisztesség elvét a régi Ptk.4. § (1) bekezdése: „A polgári jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése során a felek a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megfelelően, kölcsönösen együttműködve kötelesek eljárni.”

²² Szétválaszthatatlan ikerfogalom, un. hendiadyion. Lásd: FÖLDI András (szerk.): *Összehasonlító jogtörténet* (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2012) 359. old.

²³Lásd: BGB 157. § és 242. §.

²⁴ TÖRÖK Gábor (szerk.): *A Polgári törvénykönyv magyarázata I.* (Budapest: Magyar Hivatalos Közlönykiadó 2005) 117. old.

²⁵ FÖLDI András: *A jóhiszeműség és tisztesség elve. Intézménytörténeti vázlat a római jogtól napjainkig* (Budapest: Publicationes Instituti Iuris Romani Budapestinensis, fasc. 2001). ill. KELEMEN László: *A jóhiszeműség és tisztesség a magánjogban* (Szeged: Ablaka György Könyvnyomdája 1937)

²⁶KELEMEN László: *A jóhiszeműség és tisztesség a magánjogban* (Szeged: Ablaka György Könyvnyomdája 1937) 1. old.

²⁷ Lásd: 19. lábjegyzet

együttműködés elve.²⁸ Eörsi Gyula a szocialista együttműködés elvével kapcsolatban kifejezetten kiemelte, hogy a szocialista alapelvnek nem az a célja, mint a Treu und Glauben elvének, hiszen a szocialista együttműködés a neminem laedere elvéénél szigorúbb, aktív együttműködési kötelezettséget vár el. Eörsi e tételéből vezette le, hogy a „burzsoá” jogokhoz képest a szocialista tájékoztatási kötelezettség kiterjedtebb, szélesebb körű követelményt jelenít meg²⁹, hiszen csak így biztosíthatja a „társasalmi és az egyéni elem összhangját”³⁰

A tisztességtelenség tényállásának részévé váló elv tehát egy morális tartalommal bíró fogalom, amelynek az a célja, hogy etikai zsinórmércét állítson a polgári jogi jogviszonyokban követendő eljáráshoz.³¹

Azzal kapcsolatban, hogy ez a zsinórmérték az alanyi jog, egy azon kívül álló korlátját, vagy minden alanyi jogosultságnak magának a jognak tartalmából adódó önkorlátját jelenti már a két világháború között heves dogmatikai viták rajzolódtak ki. Kelemen László véleménye szerint az elvet alanyi jogosultságok önkorlátjaként felfogó elmélet feleltethető meg a jogeszmé modern felfogásának.³² Az elmélet mögött meghúzódó alapgondolatot a következőképpen lehet összefoglalni. A jog, akárcsak az erkölcsi törvények, a társadalom életét teszik lehetővé. A jog erős korlátját jelenti azonban, hogy saját logikai határai közé van beszorítva, illetve szociális funkciójából adódóan is korlátozott. Emellett minden jog tartalma addig terjedhet csak, amíg a jóerkölcs, illetve a jóhiszeműség és tisztesség elve megengedi. Aki tehát ezt a határt átlépi, az nem feltétlenül jogellenesen, de mindenképpen jogosulatlanul jár el, hiszen az alanyi jogát nem rendeltetésének megfelelően használja. Ez az elmélet az alanyi jog relativitásához vezet, ami azt jelenti, hogy a tárgyi jogban kötelemfakasztóként elismert, körülírt tényállások csak akkor eredményeznek alanyi jogokat, ha azok a jog szellemének és szociális elemeinek megfelelő igazságtartalmát valósítják meg. A főkérdés tehát az, hogy mit fogadunk el a jóhiszeműség és tisztesség elvének tartalmaként megjelenő erkölcsi követelményként. Erre alapvetően a következő megoldások jöhetnek szóba

²⁸ Az utóbbi két elvet EÖRSI Gyula nevesítette *A szocialista polgári jog alapproblémái* (Budapest: Akadémia Kiadó 1965) című művében.

²⁹ EÖRSI Gyula: *Összehasonlító Polgári Jog* (Budapest: Akadémia Kiadó 1975) 83. old.

³⁰ EÖRSI Gyula: *Összehasonlító Polgári Jog* (Budapest: Akadémia Kiadó 1975) 82. old.

³¹Lásd: TÖRÖK Gábor (szerk.): *A Polgári törvénykönyv magyarázata I.* (Budapest: Magyar Hivatalos Közlönykiadó 2005) 117. old.

³² KELEMEN László: *A jóhiszeműség és tisztesség a magánjogban* (Szeged: Ablaka György Könyvnyomdája 1937) 2. old.

(vázlatosan felsorolva): a jóhiszemű és tisztességes az, ami a szociális ideál szempontjából helyes, és összhangban marad azzal, ami minden ember együttélésének a célja; ami zsinórmértékül veszi azt, amit az illető jogviszonyban a becsületesen és igazságosan gondolkodó emberek erkölcsi felfogása szerint az emberektől várni lehet; amiben kifejeződik az adott szó teljesítéséhez fűződő hűség, ill. magatartásban és a tényleges helyzet feltárásában megnyilvánuló megbízhatóság; ha a jogviszonyba lépő fél úgy jár el, mintha a másik fél érdekeinek képviselője lenne, ami összhangban van a jog szellemével és azt valósítja meg, ami a kérdéses jogviszony célját képezi.³³

Látható, hogy nincsen abszolút megoldás a jóhiszeműség és tisztesség elve erkölcsi tartalmának kitöltését illetően, hiszen a jogrendszer az elv felállításával csupán a kereteket hozza létre, ezeket a kereteket pedig más jogilag releváns tényekkel kell kitölteni. A fő kérdés tehát az, hogy meddig mehet el a jog az erkölcsi szabályok jogrendszerbe építését illetően. A jog ugyanis funkciójából adódóan csakis annyit követelhet, amennyit az átlag ember teljesíteni képes.³⁴

Az elvet funkciójának, illetve morális tartalmának elemzése érdekében jogtörténeti szempontból is meg kell vizsgálni. A jóhiszeműség és tisztesség fogalma az ókori Rómában alakult ki bona fides néven, és a klasszikus korban már széles körben érvényesült, mint a követelések erkölcsi alapja, illetve a marasztalás zsinórmértéke.³⁵ Az objektív értelemben vett bona fides a bonae fidei contarcusokban játszotta a leglényegesebb szerepet.³⁶ A fides II. században megélénkülő kereskedelmi forgalom következtében szükségessé vált rugalmasabb, méltányosabb, a formális kereteken lazító jogfelfogás eszközévé vált.³⁷ Az elv egyfajta objektív elvárást tett a jogviszonyok részévé. Ezekben a jogviszonyokban az elv jelentéséből kifolyólag úgy kellett eljárnia a feleknek, ahogy egy bonus vir, azaz egy tisztességes férfi az adott helyzetben eljárna.³⁸ Azt, hogy adott esetben miként járna el egy bonus vir a jogalkalmazók mérlegelték, hiszen az elv morális tartalma nyitott módon volt meghatározva.

³³KELEMEN László: *A jóhiszeműség és tisztesség a magánjogban* (Szeged: Ablaka György Könyvnyomdája 1937) 6. old

³⁴Lásd: uo. 10. old.

³⁵FÖLDI András: FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei* (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó 2012) 383. old.

³⁶FÖLDI András: *Összehasonlító jogtörténet* (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2012) 353. old.

³⁷Az elv főképpen a praetori jogfejlesztés eszközeként segítette elő a kereskedelmi viszonyoknak megfelelő módon történő jogfejlesztést. Lásd: Peter STEIN: *A római jog Európa történetében* {ford: FÖLDI Éva} (Budapest: Osiris Kiadó 2005) 14-16. old.

³⁸FÖLDI András: *A jóhiszeműség és tisztesség elve. Intézménytörténeti vázlat a római jogtól napjainkig* (Budapest: Publicationes Instituti Iuris Romani Budapestinensis, fasc. 2001)

A bona fides kulcs fogalmát tehát már nem az anyagi jog, hanem a bírói gyakorlat határozta meg. Földi András véleménye szerint ez a kreatív jellegű bírói jogértelmezés azért nem vezetett jogbizonytalansághoz, mert Rómában széleskörű társadalmi konszenzus volt a bonus vir modelljét illetően. A bona fides elvének morális tartalma, pedig „a rómaiak eleve szilárd erkölcsi felfogásában mélyen gyökerezett”³⁹ fogalomnak számított.⁴⁰

Az ókori előzmények után az objektív, illetve a szubjektív értelemben vett bona fides megkülönböztetése a középkorban, illetve az újkorban feledésbe merült. A bona fides dualista értelmezésének lehetőségét a német pandektisták fedezték fel ismét a XIX. században. A jóhiszeműség és tisztesség elve végül a BGB-be is bekerült, ahol Franz Wieacker véleménye szerint a Treu und Glauben elv a BGB szabályai mellett hasonló szerepet játszik, mint a ius praetorium a civiljoggal szemben,⁴¹ azaz a merev jogszabályi rendelkezések hézagait tölti ki, korrigálja fogyatékoságait, elősegíti normáinak érvényesülését.

A továbbiakban a jóhiszeműség és tisztesség elvét a német jogban betöltött szerepén keresztül vizsgálom. Választásomat az indokolja, hogy az objektív jóhiszeműség elve a német jogban kivételesen fontosnak számít, és ennek megfelelően kidolgozottsága is ebben a jogrendszerben az egyik legcizelláltabb.⁴² A Treu und Glauben elve a német bírói gyakorlatban és jogirodalomban rendkívül gyakran megjelenő, sokszor hivatkozott jogfogalom, és ennek megfelelően kidolgozottsága is rendkívül részletes. A generális klauzula jelentőségét a nyitott, keretjellegű megfogalmazását⁴³ kitöltő bírói gyakorlatnak köszönhetően nyerte el. A Treu und Glauben BGB-ben játszott meghatározó szerepét jól jellemzi, hogy a Reichsgericht ítéletei értelmében az elv alapján az egyes törvényi rendelkezések kiegészíthetők, hatályuk korlátozható.⁴⁴ A Treu und Glauben elv legfőbb funkciója a bizalmi elv érvényre juttatása. A bizalmi elv lényege, hogy védelemben részesítse azt a személyt, aki bízik abban, hogy a másik fél jogai gyakorlása, illetve kötelezettségei teljesítésekor tisztességesen fog eljárni. A Treu und Glauben alkalmazása széleskörű, témám szempontjából

³⁹Lásd: uo. 29. old.

⁴¹ : FÖLDI András (szerk.): *Összehasonlító jogtörténet* (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2012) 356. old.

⁴²Lásd: FÖLDI András: *A jóhiszeműség és tisztesség elve. Intézménytörténeti vázlat a római jogtól napjainkig* (Budapest: Publicationes Instituti Iuris Romani Budapestinensis, fasc. 2001). 43. old

⁴³A BGB. 157. §-a értelmében a szerződések úgy kell értelmezni, ahogy azt a Treu und Glauben a forgalmi szokásokra tekintettel megkívánja. A BGB 242. §-a pedig azt mondja ki, hogy a kötelmet az adós úgy köteles teljesíteni, ahogy azt a Treu und Glauben a forgalmi szokásokra tekintettel megkívánja.

⁴⁴ A Treu und Glauben alkalmazásának egyik leghíresebb példája, amikor a német bíróságok az I. világháborút követő óriási inflációra tekintettel úgy ítélték meg, hogy nem jogszerű, ha az adósok tartozásukat értéktelen pénzzel róják le.

releváns alkalmazási területe például szerződési mellékkötelezettségek közvetlenül az elvből történő levezetése, amelyeknek egy része önállóan is követelhető (például tájékoztatási kötelezettség). A bírói gyakorlat az elvből vezette le a teljesítési kötelezettség módosításának feltételeit, továbbá a meg nem engedett joggyakorlás egyes eseteit.

A jóhiszeműség és tisztesség elvének vizsgálatakor megkerülhetetlen fontosságú szempont, hogy ez az elv egy generális klauzula. A generális klauzuláknak az a funkciója, hogy a kodifikált normák és a folyamatosan változó értékek, értékítéletek között közvetítsenek. További fontos tulajdonságuk, hogy bár egy norma együttesnek, mint egésznek a részei,⁴⁵ egyszerre szolgálnak e normák magyarázójaként, illetve bizonyos szempontból korlátjaként. Másik oldalról saját jelentésük is a normarendszer normáinak ütközése folytán nyerik el, azaz rendszerfüggőek, csak a jogforrás egészének a szem előtt tartásával lehet őket alkalmazni. A generál klauzulák tehát konkrét jogi normák absztrahálásaként jelennek meg.⁴⁶

A jóhiszeműség és tisztesség elvével kapcsolatban ezt Kelemen László a következőképpen fogalmazta meg: „A jóhiszeműség és tisztesség fogalmának tartalmi kifejtése tehát nem sáncolhatja el magát örök időkre egy adott pillanatban fennálló határvonalon. De nem teheti természetesen az sem, hogy e határt egészen figyelmen kívül hagyva a jogfejlesztésre, a jövő jogának kiépítése címén a jogbiztonság teljes megrendülésére vezető irreális kalandozásokba bocsátkozzék.”⁴⁷ A generális klauzulák tehát rendkívül nagy teret engednek a bírói mérlegelésnek, és így magukban rejtik azt a veszélyt is, hogy esetleg a jogszabályok contra legem értelmezésének eszközéül szolgálnak, így a jogbiztonságra nézve bizonyos veszélyeket hordoznak magukban.

II. 3. A tisztességtelenség fogalma a német és az európai uniós jogban

a) A tisztességtelenség fogalma a német jogban

⁴⁵Ezt fejezi ki a klauzula kifejezés. A generális klauzulák a jogforrásnak, mint egésznek a részeként foghatóak fel. Lásd: DELI Gergely: „A generális klauzulák mögöttes filozófiai és jogelméleti problémái” *Jogtörténeti tanulmányok* 2008. 121. old.

⁴⁶Lásd: uo.

⁴⁷ KELEMEN László: *A jóhiszeműség és tisztesség a magánjogban* (Szeged: Ablaka György Könyvnyomdája 1937) 11. old.

Németországban 1977-ban született meg a tisztességtelen szerződési feltételekről szóló törvény, az ABGB, amely az általános szerződési feltételek korábbi eset jogán alapult. A törvényi szabályozást 2002-ben modernizálták, és ekkor a BGB-be ültették át a szabályok nagy részét. A BGB a tisztességtelenség fogalmának általános meghatározásán túl tartalmaz egy szürke és egy feketelistát, amelyek a tisztességtelen szerződési feltételek kirívó eseteit jeleníti meg. A német jogalkotó a tisztességtelenség feltételeként a jóhiszeműség és tisztességesség elvének megsértését, ill. az indokolatlan hátrány okozását határozta meg⁴⁸⁴⁹.

A német jogban tehát, ahogy Magyarországon is, a tisztességtelenség⁵⁰ elemét képezi a jóhiszeműség és tisztesség elve (Treu und Glauben elve). A Treu und Glauben elv és a magyar jóhiszeműség és tisztesség elve között hasonló megfogalmazásuk ellenére azonban egy jelentős különbség fenn áll. Amíg a magyar jogban a jóhiszeműség és tisztesség elve egy nehezen megfogható bizonytalan jogfogalomnak számít, addig a német jogban az elv a jogirodalom és a joggyakorlat által egyaránt precízen kidolgozott jogfogalomként jelenik meg. Ennek megfelelően a német jog rendkívül nagy hangsúlyt fektet Treu und Glauben elvére, és alapvetően azt tartja szem előtt, hogy az adott szerződéses kikötés veszélyezteti-e az esszenciális jogokat, kötelezettségeket, a kötelmek természetét, ill. a szerződéses cél elérését.

A szerződési feltételek tisztességtelenségének vizsgálata a Treu und Glauben elvből levezetett általános teszten (Inhaltskontrolle) alapul. Az Inhaltskontrolle teszt fontos és a dolgozat szempontjából is kulcsfontosságú eleme a „transzparencia-parancs” (Transparentgebot). A transzparencia-parancs értelmében a szerződéses klauzula alkalmazója köteles a másik szerződő fél jogait és kötelezettségeit lehetőség szerint világosan, egyszerűen és pontosan megfogalmazni. A Treu und Glauben elvből következik ugyanis, hogy az adott szerződéses feltétel megfogalmazásából ki kell tűnnie annak, hogy a kikötés a másik félre nézve milyen gazdasági hátrányokkal, illetve terhekkel jár. A megszövegezés akkor egyértelmű és érthető, ha az átlagos szerződő fél általában tőle elvárható gondos tanulmányozás mellett értelmezni tudta a kikötést, és így felismerheti az abból fakadó hátrányos következményeket. A német

⁴⁸ Az „indokolatlan hátrány okozás” feltétele a magyar joghoz képest szintén sokkal inkább körülhatárolható jelentéssel rendelkezik. Az indokolatlan hátrányokozás ugyanis feltételezett, ha az adott szerződéses feltétel nem összeegyeztethető a törvény alapvető elveivel, azoktól eltér, ill. olyan mértékben korlátozza az adott szerződés természetéből fakadó alapvető jogokat és kötelezettségeket, hogy az a szerződéses cél elérését veszélyezteti.

⁴⁹ Law Commission – Scottish Law Commission: *Unfair Terms in Consumer Contracts: a new approach?* 2012. július 25. 5. old.

⁵⁰BGB. 307. § (1) bekezdése

gyakorlatban az objektív mérce ellenére, az általánosan megkívánt elvárhatóság és értelmezési képesség mellett sokszor az egyén szintjén is vizsgálják, hogy az adott személynek meg volt-e a szükséges tudása és a képessége a szerződéses feltétel értelmezéséhez.⁵¹

Az egyértelmű és érthető megfogalmazás követelménye a szerződéses díjakat meghatározó kikötések tekintetében is alkalmazandó. Számtalan bírósági ítélet van arra nézve, hogy a bíróságok a transzparencia elvébe ütközés miatt tisztességtelennek minősítenek szerződéses kikötéseket, mert az árat tartalmazó szerződéses kikötések érthetetlenek. Így érvénytelen minősül például az a szerződéses kikötés, amely a banknak lehetőséget ad a szerződéses díjak emelésére anélkül, hogy az díj emelés feltételeit, azok mértékét rögzítette volna.⁵²

Fontos rögzíteni, hogy a transzparencia-parancs részletes kidolgozásával a bírói gyakorlat megalkotta az elvből fakadó követelmények korlátját is. Eszerint a klauzula tartalmának tiszta és érthető megfogalmazása csak a "lehetőség szerinti" legtisztább és legérthetőbb megfogalmazás követelményét jelenti. A transzparencia-parancsból tehát nem következik követelmény arra vonatkozóan, hogy a törvényekből fakadó jogokat vagy kötelezettségeket leírják, illetve a jövőben azok folytán keletkező terheiről kiiktassák.⁵³

A transzparencia-parancs mellett a német bírósági gyakorlat a tisztességtelen szerződési feltételekre vonatkozó szabályokkal kapcsolatban számos más elvet is kidolgozott. Így például a Bundesgerichtshof (BGH) következetesen képviseli azt az álláspontot, hogy a bankok által kidolgozott általános szerződési feltételekben kikötött járulékos szolgáltatásokért felszámolt speciális díjak, amennyiben azokat az általános költségeken felül határozták meg tisztességtelennek minősülnek.⁵⁴

b) A tisztességtelenség fogalma a francia és az angol jogban

Az Egyesült Királyságban és Franciaországban a törvényhozó tartózkodott attól, hogy általános szabályként rögzítse a jóhiszeműség és tisztesség elvét.

⁵¹ Dietmar WEIDLICH (szerk.): *BGB Kommentare. Verlag* (München: C.H. Beck 2012) (továbbiakban BGB kommentár) 434. old.

⁵² Pl. lásd: BGH NJW 1980, 2518 számú ítéletet

⁵³BGB kommentár 435. old.

⁵⁴ Law Commission – Scottish Law Commission: *Unfair Terms in Consumer Contracts: a new approach?* 2012. július 25. 8. old.

A tisztességtelen szerződéses kikötések kontrollját a francia jogban először az esetjog fejlesztette ki, majd az esetjog által kialakított szabályokat kodifikálta a francia jogalkotó a Code Civil-be. A német, valamint a magyar szabályozástól eltérően Franciaországban az általános szerződési jog szabályai alkalmazandóak az általános szerződési feltételekre vonatkozóan is.⁵⁵

A francia törvényhozó 1978-ban szabályozta először a tisztességtelen szerződési feltételek kérdéskörét, majd 1993-ban egy átfogóbb szabályozásnak vette alá ezt a területet és megalkotta a Code de la consommation-t, amit 1995-ba módosított a 93/13-as Irányelv átültetése céljából. A francia fogyasztóvédelmi törvény rendelkezési jelentősen megváltoztak az Irányelv első átvételével. A Törvény az Irányelv általános tesztjét követi, valamint ahhoz hasonlóan egy szürke és egy feketelistát állít fel. A szürkelista azokat a szerződéses feltételeket sorolja fel, amik tisztességtelenek lehetnek, de ellentétben az Irányelvvel a francia szabályozás a bizonyítási terhet a tisztességtelenséggel kapcsolatban a fogyasztóra terheli. Feketelistát 2010 óta tartalmaz a törvény. Ez a lista azokat a szerződéses kikötéseket sorolja fel, amelyek automatikusan tisztességtelennek minősülnek. Kiemelendő ugyanakkor, hogy a Code Civil passzusait a Code de la consommation sem szorította háttérbe, hiszen az nem rendelkezik az általános szerződési feltételekről.⁵⁶

Az Egyesült Királyságban a törvényhozói szabályozás előtt a gazdasági életben megjelenő ún. „*standard from contract*” kontrolljára épülve szintén kialakultak esetjogi megoldások. Az esetjog értelmében az általános szerződési feltételek csak akkor válnak a szerződés részévé, ha a szerződéses feltétel alkalmazója a másik szerződéses félnek elegendő lehetőséget adott arra, hogy megismerkedhessen a kikötés szövegével. Ez a megismerhetőségi teszt⁵⁷ (reasonable notice test).⁵⁸ Az első törvény, amely a szerződéses feltételek tisztességtelenségével foglalkozott az 1977-ben született Unfair Contract Terms Act (UCTA).

⁵⁵ Martin EBERS {Consumer Law Compendium}: Comparative Analysis, C. Unfair Contract Terms Directive (93/13) 360. old.

⁵⁶ Law Commission – Scottish Law Commission: *Unfair Terms in Consumer Contracts: a new approach?* 2012. július 25. 1. old.

⁵⁷ Martin EBERS {Consumer Law Compendium}: Comparative Analysis, C. Unfair Contract Terms Directive (93/13) 375. old.

⁵⁸ A megismerhetőségi teszttel kapcsolatos híres esetek: *Parker v. South Eastern Railway Co Ltd.* {1877} 2 CPD; *Thorton v. Shoe Lane Parking Ltd.* {1971} 2 QB 163.

A törvény hatálya alá tartoznak a fogyasztói szerződések, illetve a gazdálkodó szervezetek egymás közötti szerződése is. A jogszabály alapvetően a felelősség szabványszerződésekben való jogszerűtlen korlátozásáról, illetve kizárásáról rendelkezik. A 93/13/EK Irányelv 1994-ben szinte szó szerint implementálásra került.⁵⁹ Az UCTA, valamint az Irányelvet implementáló törvény egymást átfedő, következtelen módon viszonyulnak egymáshoz nyelvezetük és koncepciójuk eltérő. Az ebből eredő problémák kiküszöbölésére a „The Law Commission”, valamint a Scottish Law Commission” 2005-ben publikált egy tervezetet, amely a két jogszabály rendelkezései egységesítésének, tisztázásának érdekében született.

c) A tisztességtelenség fogalma az európai unió jogában

Az Európai Unió tagállamaiban a tisztességtelen szerződési feltételek kezelésére különböző modellek jöttek létre. A fogyasztói szerződésekben alkalmazott tisztességtelen kikötésekről szóló 93/13/EK Irányelv hosszú jogharmonizációs munka után 1993-ban született meg.⁶⁰ Az Irányelv főcélja a tagállami szabályok harmonizálásával a szerződési szabadság és biztonság EU-n belüli azonos fokú védelmének kiépítése.⁶¹ A tagállamok tisztességtelen szerződési feltételekre vonatkozó szabályainak nagyfokú eltérése számos jogalkalmazási problémát vetett fel. Összeegyeztethetetlen a közös piac elvéve, hogy bizonyos szerződési feltételek az Európai Unión belül valamely tagállamban tisztességtelennek minősülnek, más tagállamban viszont nem.

Az Irányelv a következőképpen határozza meg a tisztességtelen szerződési kikötések fogalmát: „Egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltétel abban az esetben tekintendő tisztességtelen feltételnek, ha a jóhiszeműség követelményével ellentétben a felek szerződésből eredő jogaiban és kötelezettségeiben jelentős egyenlőtlenséget idéz elő a fogyasztó kárára.”⁶² Az Irányelv által alkotott tisztességtelenség fogalom elemei tehát a következők: egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltételekre vonatkozik;⁶³ sérti a

⁵⁹ Az Európai uniós joganyagot az Unfair Terms in Consumer Regulations implementálta.

⁶⁰ A 93/13-as Irányelv a Maastrichti Szerződés 129a. cikkelyére alapszik, amely az Európai Közösségek fogyasztóvédelemmel kapcsolatos kötelezettségeiről rendelkezik, és rögzíti, hogy a tagállamoknak törekedniük kell a fogyasztóvédelem magas színvonalának elérésére.

⁶¹ 93/13-as Irányelv 6. cikk (1) bekezdés fényében látható, hogy az Irányelv a közvetlen jogalkotási beavatkozás modelljén keresztül próbálja meg a tisztességtelen szerződési kikötések kontrollját ellátni.

⁶² 93/13-as Irányelv 3. cikk (1) bekezdése

⁶³ Az Irányelv alkalmazásában: „Egy szerződési feltétel minden olyan esetben egyedileg meg nem tárgyalt feltételnek tekintendő, ha azt már előzetesen megfogalmazták, és ezért a fogyasztó nem tudta annak tartalmát

jóhiszeműség és tisztesség elvét; jelentős egyenlőtlenséget idéz elő a felek szerződésből eredő jogaiban; a tisztességtelenséget csak a fogyasztói szerződések esetén lehet vizsgálni. A felállított definíció tulajdonképpen azt határozza meg, hogy mely elemeknek kell fennállnia ahhoz, hogy a tisztességtelenséget meglehessen állapítani. Emellett az Irányelv tartalmaz egy nem taxatív és nem is kötelező jellegű felsorolást arra nézve, hogy általában milyen jellegű szerződési feltételek minősülnek alkalmazásában tisztességtelenek.⁶⁴

Az Irányelv hat alapelven nyugszik.⁶⁵ Ezen elvek közül témám szempontjából a következők bírnak relevanciával: szerződéses egyensúly helyreállítása és a jóhiszeműség elve.

A szerződéses egyensúly helyreállítása az Irányelv megszületése mögött álló egyik legfontosabb motiváció. „A fogyasztók gazdasági érdekeinek védelme” címszó alatt megállapított elv szerint „az áruk megvásárlóit és szolgáltatások igénybe vevőit meg kell védeni attól, hogy az eladó vagy a szolgáltató visszaéljen hatalmával és különösen az egyoldalú szabványszerződésekkel, valamint az alapvető fogyasztói jogoknak a szerződésekből való tisztességtelen kizárásával szemben kell megvédeni őket”⁶⁶

Az Irányelv értelmében ahhoz, hogy az adott szerződéses kikötés tisztességtelenségét meg lehessen állapítani az kell, hogy a jóhiszeműség és tisztesség elvébe ütközzön. A jóhiszeműség és tisztesség elvének alkalmazásával az EU-s szabályozás is amellet foglalt állást, hogy az adott szerződéses kikötés tisztességtelenségének mérlegelésekor széles körű lehetősége legyen a bíróságoknak, ennek köszönhetően ugyanis a releváns érdekeket átfogóbb módon tudják értékelni.⁶⁷

A jóhiszeműség és tisztesség elve számos Európai uniós tagállamban alapvető fontossággal bír, és a tisztességtelen szerződési feltételekre vonatkozó szabályrendszer részét képezi. Az elv azonban e tagállamokon belül sem azonos módon jelenik meg, vannak például olyan Európai uniós jogrendszerek, amelyekben részlet szabályok töltik be a jóhiszeműség és tisztesség elvének funkcióját. A jóhiszeműség és tisztesség elvének megsértése a

befolyásolni, különösen az előzetesen kidolgozott szabványszerződések esetében.” 93/13-as Irányelv 3. cikk (2) bekezdése.

⁶⁴93/13-as Irányelv melléklete.

⁶⁵ MENYHÁRD Attila: „A tisztességtelen szerződési kikötések kontrollja az Európai Közösségek jogában” *Jogi tanulmányok* 1996. 68. old.

⁶⁶ Lásd: 93/13-as Irányelv preambulum, 11. bekezdés.

⁶⁷ MENYHÁRD Attila: „A tisztességtelen szerződési kikötések kontrollja az Európai Közösségek jogában” *Jogi tanulmányok* 1996. 81.old.

tisztességtelen szerződési feltételekkel kapcsolatban explicit módon tizenhárom tagállamban jelenik meg. (Bulgáriában, Cipruson, Csehországban, Írországon, Lengyelországban, Litvániában, Magyarországon, Máltán, Németországban, Olaszországban, Portugáliában, Spanyolországban, Szlovéniában) Ezzel szemben az Egyesült Királyságban, valamint Franciaországban, ahogy azt korábban írtam szándékosan nem alkalmazzák a szerződéses kikötések keretében a jóhiszeműség és tisztesség elvét. Finnországban az általános kötelmi jog terén ismert jóhiszeműség elvét nem alkalmazzák a tisztességtelenség kapcsán. Litvániában pedig más általános jellegű fogalmakkal helyettesítik az objektív jóhiszeműség követelményét.⁶⁸

Látható, hogy az uniós döntéshozók nem nyúlhattak vissza egy minden tagállam által használt közös jóhiszeműség fogalomhoz. Az Európai Unió döntéshozói ennek megfelelően az általános fogalom rögzítése mellett, alapvetően speciális rendelkezéseken alapuló szabályozás kiépítésére törekedtek. Ez a megoldás azért is előnyösebb az uniós szabályozás szempontjából, mert az általános alapelvek kiterjedt használata jelentősen megnehezítené a jogalkalmazást – noha az Irányelv egységes jóhiszeműség fogalmat kíván bevezetni, az egyes tagállamok a gyakorlat során eltérő módon határozzák meg annak tartalmát.⁶⁹

Fontos leszögezni, hogy a jóhiszeműség és tisztesség elve az Irányelv alkalmazásában a közösségi jog *sui generis* fogalmának minősül.⁷⁰ A jóhiszeműség és tisztesség elvének vizsgálatához a következő fogódzót adja az Irányelv: „jóhiszeműséggel kapcsolatosan támasztott elvárás az eladó vagy a szolgáltató kielégíti, ha a másik féllel szemben, akinek törvényes érdekeit szem előtt kell tartania, méltányosan és tisztességesen jár el.”⁷¹ Az elv értelmezéséhez bővebb segítséget, azonban nem nyújt.

Az Európai Magánjogi Törvényjavaslat (továbbiakban: DCFR) tervezete, illetve a tervezethez készült kommentár bővebben foglalkozik az Európai Unió jóhiszeműség fogalommal. DCFR rögzíti, hogy az elv olyan magatartásra utal, amely olyan szavakkal írható körül, mint az

⁶⁸Christian von BAR – Eric CLIVE – Hans SCHULTE-NÖLKE: {Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group)} Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (Kommentár) 666. old.

⁶⁹Christian von BAR – Eric CLIVE – Hans SCHULTE-NÖLKE {Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group)}: Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference 43. old.

⁷⁰Lásd: MENYHÁRD Attila: „A tisztességtelen szerződési kikötések kontrollja az Európai Közösségek jogában” *Jogi tanulmányok* 1996. 68. old.

⁷¹93/13-as Irányelv Preambulum, 20. bekezdés.

őszinte, nyílt magatartás és a másik fél érdekének figyelembe vétele. A DCFR kommentár kiemeli, hogy a másik fél érdekének figyelembevétele egyértelműen nem azt jelenti, hogy a másik fél érdekét kellene figyelembe venni, ugyanis csupán az alapvető szintű figyelembevétel várható el. Az, hogy milyen mértékben kell figyelembe venni a másik fél érdekét, a körülményektől is függ.⁷²

A jóhiszeműség és tisztesség elvéből fakad, a német szabályozáshoz hasonlóan, az egyszerű és érthető megfogalmazás („transzparencia elv”) követelménye is. A transzparencia elv értelmében egy szerződéses kikötést egyedül azon az alapon is tisztességtelennek lehet tekinteni, hogy az sérti az egyszerű és érthető megfogalmazás követelményét. Egy szerződéses kikötés akkor tud megfelelni a transzparencia követelményének, ha megfogalmazása nem szükségtelenül bonyolult, jelentése megismerhető, beazonosítható és a fogyasztó számára kiderülnek belőle a szerződésből eredő jogok és kötelezettségek.⁷³

A DCFR Kommentár a transzparencia elv jelentésének érzékeltetésére a következő példákat hozza. Tisztességtelen minősül az a bérleti szerződésben kikötött szerződéses kikötés, amely úgy rendelkezik, hogy a bérlő az általa leggyakrabban használt szobában igényelhet csak fűtést, mivel beazonosíthatatlan elemet („leggyakrabban”) tartalmaz. Tisztességtelen az a szerződéses kikötés is, amely a hotel szállás visszamondása után történő díj visszafizetési kötelezettségét azokra az esetekre korlátozza, amelyek a nemzeti turizmusról szóló ajánlás hatálya alá tartoznak. A szerződéses féltől ugyanis nem várható el, hogy ismerje a szóban forgó ajánlást. (Természetesen, ha a szerződéses fél például egy másik utazási iroda, a tisztességtelenség nem megállapítható.)⁷⁴

⁷²Christian von BAR – Eric CLIVE – Hans SCHULTE-NÖLKE: {Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group)} Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (Kommentár) 136. old.

⁷³ Uo. 658. old.

⁷⁴ Uo. 659. old.

III. A devizaszerződésekkel kapcsolatos kúriai döntések bemutatása

III.1. A devizaválság és az arra reagáló kúriai döntések

a) A devizahitel válság

A devizaszerződések fogalma a Kúria meghatározása szerint a következő: a deviza alapú hitel-, kölcsön- és pénzügyi lízingszerződések devizaszerződések⁷⁵, amelyeknek az a fő jellemzője, hogy a felek a hitelezőnek és az adósnak a kölcsönszerződésből fakadó pénztartozását egyaránt devizában határozzák meg. A devizakölcsön szerződés az, ahol a pénztartozás kirovó pénzneme nem forint. A deviza alapú kölcsön szerződés pedig az a devizaszerződés, amelynél a kölcsön folyósítására és a törlesztésre is forintban kerül sor. A devizaszerződések esetében tehát az adós, annak érdekében, hogy az adott időszakra irányadó forintkölcsönnél kedvezőbb kamatmértékű hitelt vehessen fel, devizában adósodik el.

A pénztartozások tulajdonságából következik, hogy a tartozást nem lehet közvetlenül meghatározni. Értékegyenlet alkalmazásával lehet csak megtudni, hogy teljesítéskor mekkora összeget kell leróni. Ennek megfelelően az határozza meg a tartozás mértékét, hogy mennyi teljesítés helyén és idején ténylegesen forgalomban lévő pénzt kell leróni ahhoz, hogy az megfeleljen, a kirótt összegnek.⁷⁶ Mivel a devizaszerződések esetében az adós devizában adósodik el, teljesítendő fizetési kötelezettségének mértéke a forint erősödésétől, gyengülésétől függ.

A 2008-as pénzügyi válság a devizaszerződések fent említett tulajdonsága miatt érintette rendkívül érzékenyen a hitelezőket. A válság során leértékelődő forint következtében ugyanis a törlesztő részletek rendkívüli mértékben megnöttek. Ez a jelenség pedig egyrészt óriási terhet jelentett a devizaszerződések adósainak, másrészt komoly kockázati tényezőként jelent meg a bankok számára, ami problémát jelentett a pénzügyi stabilitás fenntartására nézve is, hiszen a háztartások hatalmas mennyiségű devizatartozást halmoztak fel.

⁷⁵ A Kúria fogalomhasználatában „devizaszerződés” az általános értelemben vett devizaszerződés, valamint a deviza alapú hitel-, kölcsön- és pénzügyi lízingszerződés.

⁷⁶GÁRDOS István - NAGY András: „A devizahitel jogi alapkérdései” *Hitelintézeti szemle* 2013. 373. old.

A teljes hitelintézeti szektor kihelyezett háztartási hitel-állománya 2011 negyedik negyedévében, illetve 2012 első negyedévében tetőzött. 2011 júliusában a KSH adatai⁷⁷ szerint összességében a lakossági hitelállomány nagysága 7 860 934 millió forint volt, melynek több, mint egyharmadát a devizaalapú lakáshitelek tették ki, további 28 %-át pedig a szabad felhasználású jelzálogalapú devizahitelek. 2011 tavaszán 576 ezer háztartásnak (a háztartások 15.2%-ának) volt lakáscélú jelzáloghitel (összesen 1,9 millió személyt érintett). A jelzáloghitellel rendelkező háztartások közel felének, 287 ezer családnak volt devizaalapú kölcsöne. (összesen 945 ezer személyt érintett.) Kiemelendő, hogy az összes nem lakáscélú jelzáloghiteles háztartás közel 75%-a devizában adósodott el. (390 ezer személyt érintett). A hitelek 8%-a (47 ezer háztartás) a legalacsonyabb jövedelmi tizedbe tartozott. A nem lakáscélú jelzáloghitellel rendelkező háztartások esetében az összes hitelfelvevő 47%-a (közel 70 ezer háztartás) az alsó három jövedelmi tizedből került ki. A lakáshitelezés 2010-ig tartó bővülése már 2011-ben megtorpant, 2012-ben pedig nagyarányú csökkenés következett be. Az év végére a lakáshitel-állomány 5%-kal lett alacsonyabb, mint egy évvel korábban. Ezt a csökkenést a végtörlesztés és devizahitelezés szigorítása okozta. 2013 I. félévében további jelentős mértékű visszaesés nem történt. A forint- és devizahitelek arányai állandósultak, előbbiek 47, utóbbiak 53 %-kal részesedtek a teljes hitelállományból. 2013. december 31-én a lakáshitel-állomány összesen 3 318 milliárd forint volt, ami a 2013. évi GDP több mint 11%-ának megfeleltethető méretű összeg. Ennek 53%-át devizaalapú hitelek tették ki.

A „devizahitel probléma” szociális szempontból is rendkívül égető kérdéssé vált, ezt jól érzékeltetik a következő statisztikai adatok. A deviza alapú lakáscélú jelzáloghitelt felvevő háztartások 11%-ában nem volt aktív kereső a családban. A nem lakáscélú jelzáloghitelt felvevők esetében ez a szám 14 %-ot tett ki. A törlesztési gondokkal küzdő háztartások száma 2011-re már erőteljesen megnőtt. Ekkor az összes jelzálog alapú lakáshitelt felvevő háztartás 16%-ánál (93 ezer háztartást érintett) fordult elő, hogy a megelőző 12 hónapban csak késve, vagy egyáltalán nem tudták lakáshitelüket törleszteni. A likviditási probléma a devizaalapú hitelfelvevőknél még erőteljesebben jelentkezett. Ekkor a devizahiteles háztartások több mint egy ötöde (60,5 ezer háztartást érintett) küzdött fizetési nehézségekkel. A devizaalapú lakáscélú hitelek esetében a legalsó jövedelmi tizedbe tartozók 45%-a küzdött hitel-visszafizetési nehézségekkel (80 ezer embert érintett). Emellett a 2. jövedelmi decilisbe

⁷⁷ KSH Statisztikai Tükör 2011/ 77. 2011. november 17.

tartozó devizahitelek több mint harmada és a 3. decilisbe tartozók 24%-a legalább egyszer nem fizette meg tartozását.

A válság érzékenyen érintette a magyar hitelezői szektort is. 2010-ben főleg a hitelkockázati költségek miatt már a bankszektor közel fele veszteségesen működött. A részvénytársasági formában működő bankok sajáttőke-arányos, illetve eszközarányos nyeresége ebben az évben az előzőhöz képest kb. egynegyedére esett vissza. Már 2012-ben nyilvánvalóvá vált, hogy a devizahitel-állomány magas szintje számos veszélyt hordoz magában. Egyrészt a bankrendszer tőke- és likviditási problémái visszahatottak a bankok hitelezési képességeire, ami hozzájárult a gazdasági növekedés visszaeséséhez, másrészt növelte a pénzügyi stabilitási kockázatokat.⁷⁸ A végtörlesztésnek köszönhetően a pénzügyi intézmények hitelállománya 1041 milliárddal csökkent. A bankok hitelállománya 2012. október végén 9,75%-kal maradt el a 2011 végi értéktől, ezen belül a bankok 2012. évi (októberig bezárólag) tíz havi hitelállomány csökkenése 9,4% volt. A pénzügyi intézményeknek a végtörlesztés összességében 370 milliárd forint bruttó veszteséget okozott.⁷⁹ Az árfolyam-rögzítési program 2013-ban a bankoknak és az államnak 25-25 milliárd forint veszteséget jelentett.⁸⁰

b) Kúria devizaszerződéssel kapcsolatos döntései

Ahogy a fenti adatokból kitűnik 2012-re nyilvánvalóvá vált, hogy az háztartásokban felhalmozódó devizahitel állomány hatalmas gazdasági és szociális jellegű kockázatokat rejt magában. Ugyanakkor a devizaszerződések jogi természetét illetően még mindig rendkívül nagy bizonytalanság uralkodott a jogirodalomban, a jogalkalmazókban, sőt, magában a jogalkotóban is. Ez a bizonytalanság a devizaszerződésekkel kapcsolatos jogi és elvi vitákban a következő pontok körül koncentrált: az árfolyamromlás kockázatát teljes egészében az adós viseli; az egyoldalú szerződésmódosítást lehetővé tevő szerződéses kikötés milyen feltételek mentén jogosítja fel egyoldalú szerződésmódosításra a pénzügyintézményeket; az adósok vagy a hitelezők kötelezettsége lett volna (ha egyáltalán volt ilyen kötelezettség) a jövőbeni árfolyamgyengülés lehetőségének, kockázatának feltérképezése; ha ez a kötelezettség a hitelezőket terhelte, milyen módon tehettek volna eleget (milyen mértékű

⁷⁸HOLMÁR Krisztina: „Mérlegen a valóság, avagy a hazai devizahitelezés nyertesei és/vagy vesztesei” *Hitelintézeti szemle* 2012. 33-43. old.

⁷⁹PSZÁF Gyorselemzés – a hitelintézeti szektor a 2012. októberi adatok alapján (részvénytársasági hitelintézetek, hitelintézeti fióktelepek, szövetkezeti hitelintézetek), Budapest, 2012. december

⁸⁰MNB Jelentés a pénzügyi stabilitásról, 2012. április

tájékoztatási kötelezettség terhelte őket); érvényesen ki lehet-e kötni fogyasztói szerződésekben olyan szerződéses kikötést, amely értelmében a pénzügyi intézmény a kölcsön folyósítására vételi, a törlesztésére pedig eladási árfolyamot határoz meg (árfolyamrés).

A Kúria ezekre a rendszeresen felmerülő problematikus kérdésekre három általános jellegű jogértelmező döntésben reagált. Ezek a következők: a fogyasztói kölcsönszerződésben pénzügyi intézmény által alkalmazott általános szerződési feltételekben szereplő egyoldalú szerződésmódosítási jog tisztességtelenségéről szóló 2/2012. (XII.10.)-es PK vélemény (a továbbiakban 2/2012-es PK vélemény); A deviza alapú kölcsönszerződésekkel kapcsolatos perekben felmerült egyes elvi kérdésekről szóló 6/2013. Polgári jogegységi határozat (továbbiakban: 6/2013. PJE határozat); Az árfolyamrés tisztességtelenségének megállapításáról szóló 2/2014. Polgári jogegységi határozat (a továbbiakban 2/2014. PJE határozat).

A Kúria a 2/2012-es PK Véleményben kijelentette, hogy a pénzügyi intézmény a fogyasztói kölcsönszerződésre vonatkozó általános szerződési feltételei között, illetve az egyedileg meg nem tárgyalta szerződési feltételeiben (a PK Vélemény értelmében: általános szerződési feltételek) a kamat, díj, költség ügyfélre kedvezőtlen, egyoldalú módosításának jogát kikötheti, ez önmagában nem tisztességtelen. Emellett a Bíróság azonosította az egyoldalú szerződésmódosításra lehetőséget adó szerződéses kikötések tisztességtelenségének egyes eseteit, illetve értelmezte a tisztességtelenség megállapítására irányuló vizsgálat szabályait. A Bíróság a régi Ptk. 209. § (1) bekezdéséből vezette le azt a hét elvet, amelyek értelmezése szerint az egyoldalú szerződésmódosításra vonatkozó kikötés tisztességtelenségét megalapozhatják. A hét elv felállításával a Kúria nem egy zárt értelmezési rendszert alkotott, hanem azt állította, hogyha az adott kikötés ezen elvek valamelyikébe beleütközik, akkor tisztességtelennek minősül. Másrésztől abban az esetben is lehet tisztességtelen egy szerződési feltétel, ha minden egyes elvnek megfelel. A hét elv, tehát a tisztességtelenség különös eseteit taglalja.

A 6/2013-as PJE határozatban a Kúria meghatározta a devizaszerződések fogalmát és kifejtette, hogy önmagában az, hogy az árfolyamkockázat az adósnál jelentkezik nem tisztességtelen. A pénzügyi intézmény tájékoztatási kötelezettségét illetően leszögezte, hogy

tájékoztatási kötelezettségének ki kellett volna terjednie az árfolyamváltozás lehetőségére, illetve arra, hogy annak milyen hatása van a törlesztő részletekre.

2/2014-es PJE határozatban a Kúria megállapította, hogy az árfolyamrést tartalmazó szerződéses kikötések érvényesek. Emellett a jogalkalmazás számára kötelező érvényűvé nyilvánította a 2/2012-es PK véleményben meghatározott hét elvet, illetve a tisztességtelenség vizsgálatára, megállapítására vonatkozó szabályok értelmezését. A 2/2012-es PK véleményben található értelmezést szinte teljes egészében átemelte a Kúria a PJE határozatba, de az egyértelmű és érthető megfogalmazás, illetve az átláthatóság elvét illetően itt már jelentősen szigorúbb követelményeket határozott meg.

A döntések lényegi megállapításai tehát: az általános szerződési feltételekben a kamat, díj, költség ügyfélre kedvezőtlen, egyoldalú módosításának a kikötése, illetve az adós egyoldalú kockázatviselése önmagában nem tisztességtelen⁸¹; a hitelező tájékoztatási kötelezettségének ki kellett volna terjednie az árfolyamváltozás lehetőségeire, annak következményére; az a szerződéses kikötés, amely nem felel meg a 2/2012-es PK véleményben felállított hét elvnek tisztességtelen; az árfolyamrés kikötés önmagában tisztességtelen.

Dolgozatomban a tisztességtelenség fogalmának bírói gyakorlatban megjelenő értelmezését szeretném vizsgálni, ezért a továbbiakban a Kúria megállapításai közül csak azokat elemzem, amelyek a témám szempontjából relevanciával bírnak. Ilyen értelemben kiemelkedő fontosságú a tisztességtelenség különös eseteit taglaló hét elv. Ezeket az elveket a 2/2012-es PK Vélemény alapján mutatom be. A 2/2014-es PJE határozat rendelkezéseire annyiban térek ki, amennyiben azok eltérést jelentenek a PK Véleményben foglaltakhoz képest.

⁸¹ A Kúria értelmezése szerint ez tulajdonképpen a fogyasztó érdekében is áll, hiszen ez óvja meg a fogyasztót attól, hogy a pénzügyi intézmény a kalkulált jövőbeli költségemelés elővigyázatosságból mára a szerződéskötéskor a fogyasztóra hárítsa, és ezáltal a kölcsön felvételét jelentősen megdrágítsa. Lásd: 2/2012-es PK vélemény (indokolás) 1. pont.

III. 2. A tisztességtelenség különös eseteit taglaló hét elv

a) Az egyértelmű és érthető megfogalmazás elve

Az egyértelmű és érthető megfogalmazás elve a 2/2012-es PK Vélemény 6.a) pontjának értelmében: „Tisztességtelen az egyoldalú szerződésmódosításra vonatkozó olyan kikötés, amely a fogyasztóval szerződő pénzügyi intézmény számára – a fogyasztó hátrányára – indokolatlan és egyoldalú előnyt nyújt. Az egyoldalú szerződésmódosításra vonatkozó kikötés különösen akkor tisztességtelen – feltéve, ha nem ütközik jogszabályba -, ha: tartalma a fogyasztó számára nem világos, nem érthető.”⁸²

Az egyértelmű és érthető megfogalmazás elvét a Kúria a régi Ptk. 209. §-ának (1) bekezdéséből vezette le, ugyanakkor a régi Ptk. mellett több jogszabályi rendelkezés is szól a szerződések egyszerű és érthető nyelven való megfogalmazásának követelményéről. A régi Ptk. 205. § (3) bekezdésében foglalt együttműködési kötelezettség, melynek értelmében a feleknek tájékoztatni kell egymást a megkötendő szerződést érintő minden lényeges körülményről, illetve az előbb idézett bekezdés kibontásáról szóló szakasza a Hpt-nek,⁸³ amelynek értelmében a pénzügyi intézményeknek fel kell tárnuk a szerződéses ügyletekben az ügyfeleket érintő kockázatokat.

Az egyértelműség és érthető megfogalmazás követelménye konkrétan 2009. május 22-től került be a régi Ptk-ba.⁸⁴ A 2/2014-es PJE határozat értelmében azonban a 2009-es módosítás hatályba lépése előtt kötött szerződéses feltételekre is alkalmazni kell az elvet, hiszen azok magából a régi Ptk. 209. § (1) bekezdéséből következnek. A régi Ptk. 209. § (4) bekezdése csupán az (1) bekezdést konkretizálja.

Az egyértelmű és érthető megfogalmazás elve a 2/2012-es PK Vélemény értelmében azt hivatott biztosítani, hogy a fogyasztó és a szakmai tevékenysége körében eljáró fél között

⁸²A 2/2012-es PK Vélemény 6. pontjának a) bekezdése szerint „az egyértelmű és érthető megfogalmazás követelményének sérelme esetén – a főszabálytól eltérően a főszolgáltatást megállapító, illetve a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás arányát meghatározó szerződési kikötésekre is alkalmazhatók a tisztességtelen szerződési feltételekre vonatkozó rendelkezések”

⁸³Hpt. 203. §

⁸⁴Régi Ptk. 209. § (4) bekezdése: „Az általános szerződési feltétel és a fogyasztói szerződésben egyedileg meg nem tárgyalt feltétel tisztességtelenségét önmagában az is megalapozza, ha a feltétel nem világos vagy nem érthető.”

fennálló aszimmetrikus viszonyt ellensúlyozza. A két fél pozíciójában fennálló egyenlőtlenség okozója: az alkuerejükben, gazdasági, szakmai tapasztalatukban, illetőleg a szerződéses tartalom befolyásolására való képességük tekintetében fennálló jelentős különbség, valamint a közöttük lévő információk aszimmetria.

A 2/2012-es PK Vélemény indoklása a következő kötelezettségeket vezeti le az egyértelmű és érthető megfogalmazás elvéből: a) az adott szerződéses kikötés legyen érthető, ne legyen ellentmondásos, a fogyasztó a szavak általánosan elfogadott értelme szerint; b) az egyes összefüggő szabályok a szerződésen belül ne legyenek feleslegesen szétszabdalva, lehetőleg ne legyenek szétszórva a dokumentum különböző pontjaiban; c) idegen szavakat és kifejezéseket csak akkor használjon, ha azok a fogyasztó számára világosak, érthetőek; d) a fogyasztót együttműködési kötelezettségéből következően tájékoztatói kötelezettség is terheli.

Ahhoz, hogy az adott szerződéses kifejezés megfeleljen az egyértelmű és érthető megfogalmazás elvének, nyilvánvalóan érthetőnek kell lennie a szavak általánosan elfogadott, köznapiságát szemponthoz.⁸⁵ Ez az alapvető feltétel akkor teljesül, ha a szerződéses kikötés megfogalmazásából egyértelműen kiderül, hogy az abban foglalt feltételek miként viszonyulnak egymáshoz. Mely feltételek (együttes, vagy éppen alternatív) beteljesülése esetén állnak be fogyasztót terhelő kötelezettségek. Ezek a kötelezettségek milyen jellegű terheket rónak a szerződéses feltétel alkalmazójával szerződő félre. Az egyes összefüggő szabályok nem lehetnek szétszórva a dokumentum különböző pontjaiban, hiszen, ez feleslegesen zavarná a fogyasztó lehetőségét a szerződéses kikötés értelmezését illetően.⁸⁶ A több szerződés céljából előre elkészített, különböző rendeltetésű kölcsönszerződés-minták utalásai külön okiratba foglalt, másutt elhelyezett üzletszabályzatra, hirdetményre ugyanis az utaló szabályok bonyolultságából kifolyólag a fogyasztó számára követhetlenné teszik az általános szerződési feltételek rendszerét.⁸⁷

Idegen szavakat és kifejezéseket csak akkor használhat a szerződéses kikötés, ha azok a fogyasztó számára világosak és érthetőek.⁸⁸ A Kúria értelmezése szerint elkerülhetetlen olyan

⁸⁵ Ez egyértelműen következik a régi Ptk. 209. §-ának (1), valamint (4) bekezdéséből.

⁸⁶ 2/2012-es PK Vélemény 6.a) pontjának harmadik bekezdése.

⁸⁷ Ezzel kapcsolatban lásd még BH2012.41.

⁸⁸ 2/2012-es PK Vélemény 6.a) pontjának harmadik bekezdése.

szakkifejezések⁸⁹ és matematikai formulák alkalmazása, amelyeket az átlagfogyasztó nem feltétlenül ismert. Elvárás ugyanakkor „az is, hogy a kikötés – az ügylet sajátosságai által indokolt szakmaiságon kívül – az átlagfogyasztó számára közérthető stílusban és olvasható formátumban kerüljön megszövegezésre. Önmagában is tisztességtelen a szerződési feltétel, ha ezen okból – az egyértelmű, világos és érthető szerkesztés és megszövegezés hiánya miatt – a fogyasztónak nem volt tényleges lehetősége a kikötés alapos megismerésére, a szerződése megkötése előtt.”⁹⁰ A szakmai kifejezések és matematikai formulák alkalmazása tehát addig a pontig nem sérti az egyértelmű és érthető megfogalmazás elvét, ameddig azok nem mennek a szerződéses kikötés közérthető stílusú és olvasható formátumú megszövegezésének a rovására, illetve ameddig használatuk nem öncélú. Abban az esetben, ha a szerződéses kikötésben az adott szakkifejezés köznap megfelelőjét is lehetne használni, a szakkifejezés használata tisztességtelen.

A 2/2012-es PK Vélemény célja a feltétel megalkotásával az, hogy a fogyasztónak tényleges lehetőséget nyújtson a kikötés alapos megismerésére. A feleket terhelő együttműködési kötelezettség ugyanakkor a fogyasztói szerződésekben sem lehet egyoldalú, a jóhiszeműség és tisztesség követelményének, az együttműködési kötelezettségének megfelelően úgy kell eljárnia, ahogy az adott helyzetben elvárható.⁹¹ A Kúriai vélemény értelmében a fogyasztó együttműködési kötelezettségének része a tájékoztató kötelezettség. A Bíróság értelmezése szerint a fogyasztó tájékoztató kötelezettsége a következő kötelezettségeket foglalja magában: a szerződés nagyságrendjéhez, a vállalt kockázat mértékéhez igazodóan az átlagfogyasztótól elvárható gondossággal – át kell tanulmányoznia a szerződést; ha olyan rendelkezést észlel, amelyet nem ért, megfelelő magyarázatot igényelhet; szükség esetén határidőt kérhet a szerződés áttanulmányozásához; adott esetben igénybe veheti jogban jártas szakember közreműködését.

Az egyértelmű és érthető megfogalmazás elve a 2/2012-es PK Véleményben azt hivatott garantálni, hogy a fogyasztónak valós lehetősége legyen arra, hogy megismerhesse az egyoldalú szerződésmódosításra feljogosító szerződéses kikötés tartalmát, annak szövegét nyelvtanilag értelmezni tudja. A PK Vélemény értelmezésében az elvnek tehát az a szerepe,

⁸⁹ A Kúria ilyen szakkifejezésnek minősíti pl. a következő kifejezéseket: BUBOR, EURIBOR, SWAP ügylet.

⁹⁰ Lásd: uo.

⁹¹ 2/2012-es PK Vélemény 6. a) pontjának negyedik bekezdése.

hogy a fogyasztó számára lehetővé tegye, illetve megkönnyítse szerződéskötéskor a szövegértelmezési folyamatot.

A 2/2014-es PJE határozat a 2/2012-es PK Véleményhez képest kibővíti az elv értelmezését. A Kúria az Európai Unió Bíróságának C-26/13. számú ügyben hozott ítéletében⁹² megjelenő értelmezésére hivatkozva kijelenti, hogy a fogyasztót „a szerződéskötés során olyan helyzetbe kell hozni, hogy megfelelően fel tudja mérni az általa vállalt kötelezettségeket, így az un. ok-listában megjelölt és a szerződéskötést követően bekövetkező körülményváltozásból eredő többlet-kötelezettsége keletkezésének indokait, kötelezettségei változásának mechanizmusát és annak lehetséges mértékét.”⁹³ A Bíróság véleménye szerint ennek értelmében az egyértelmű és érthető megfogalmazás jegyében nem elég, ha a szerződéses kikötés nyelvtanilag ellentmondás mentes, logikusan és átláthatóan megszerkesztett, idegen szavakat csak indokolt mértékben használ, hanem további tartalmi követelményeknek kell megfelelnie.

Ilyen plusz tartalmi követelménynek minősülnek a Kúria következő megállapításai: ahhoz, hogy egy szerződéses kikötés megfeleljen az egyértelmű és érthető megfogalmazás elvének (a Kásler ítéletben kifejtettekre hivatkozva⁹⁴) átlátható jelleggel fel kell tüntetnie az alkalmazott számítási mechanizmust, illetve annak viszonyát a többi feltétellel méghozzá akként, hogy a fogyasztó képes legyen a feltételek következményeit is értékelni; a szerződésmódosítás lehetséges okait a szerződésnek akként kell szabályoznia, hogy az átlagos fogyasztó előre láthassa a feltételek gazdasági következményeit; azt, hogy az ok-listában szereplő okok mikor, milyen mértékben hatnak a költségek kamatok és díjak változására; nem használhat olyan általános jellegű kifejezéseket, amikből a fogyasztók nem tudnak következtetéseket levonni a terheik várható alakulására vonatkozóan.

⁹² A Kúria az Európai Unió Bíróságának C-26/13. számú ügyben hozott ítélete rendelkező részének 2. illetve indoklásának 70-75. pontjaira hivatkozik.

⁹³ Lásd: 2/2014-es PJE határozat indoklásának 2. pontját.

⁹⁴ Fontos leszögezni, hogy az EU Bíróság a Kásler ítéletben kifejtett megállapításait az árfolyamváltozás kapcsán fejtette ki.

b) A tételes meghatározás elve

Tételes meghatározás elve a 2/2012-es PK Vélemény 6. a) pontjának b) bekezdése értelmében: „Tisztességtelen az egyoldalú szerződésmódosításra vonatkozó olyan kikötés, amely a fogyasztóval szerződő pénzügyi intézmény számára – a fogyasztó hátrányára – indokolatlan és egyoldalú előnyt nyújt. Az egyoldalú szerződésmódosításra vonatkozó kikötés különösen akkor tisztességtelen – feltéve, ha nem ütközik jogszabályba -, ha: az egyoldalú szerződésmódosítás feltételei nem tételesen meghatározottak, vagyis, az ok-lista hiányzik, vagy van ok-lista, de az csak példálózó jellegű felsorolást tartalmaz.” A Hpt. értelmében az egyoldalú módosítás jogát a hitelező akkor jogosult gyakorolni, ha a módosításra okot adó objektív körülmények tételes meghatározását a szerződés tartalmazza, valamint a hitelező árazási elveit írásban rögzítette.⁹⁵ ⁹⁶ Jogszabályba ütközik a szerződéses kikötés tehát a 2/2012-es PK Vélemény értelmében,⁹⁷ ha a pénzügyi intézmény az egyoldalú emelés jogát anélkül köti ki, hogy a módosításra okot adó körülményeket az üzletszabályzatában előzetesen meghatározta volna, illetve ha a kikötést nem a jogszabálynak megfelelő módon fogalmazta meg.

A tételes meghatározás hiányában, illetve jogszabálynak ellentmondó megfogalmazás következtében jogszabályba ütköző szerződéses feltételeket el kell határolni a tételesség elvének ellentmondó, és ezért tisztességtelen szerződési feltételektől.⁹⁸ A tisztességtelenség fogalmából adódik ugyanis, hogy a jogszabályba ütközésnél egy szűkebb kategóriát jelent. A tisztességtelenség, mint érvénytelenségi ok, a jogszabálynak formálisan megfelelő, tartalmilag azonban azokat nem kielégítő szerződési feltételek kiszűrésére hivatott. Ennek megfelelően kimondta a Kúria, hogy: „Önmagában abból kifolyólag, hogy a pénzügyi intézmény az általános szerződési feltételekben az egyoldalú szerződésmódosítás jogát a Hpt.-ben írt követelményeknek megfelelő módon határozza meg, nem következik, hogy az ily módon körülírt okok – tartalmuk szerint – ne minősülhetnének a jóhiszeműség és tisztesség

⁹⁵ az új Hpt. (a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 2013. évi CCXXXVII. törvény 279. §-ának (4) bekezdése szó szerint átvette a régi Hpt. rendelkezéseit { a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXLL. törvény) 210. § (3) bekezdés} A devizaszerződések döntő többsége a régi Hpt. hatálya alatt született, ebből kifolyólag, bár a megkülönböztetés formális, a régi Hpt. kifejezést használok a törzsszövegben.

⁹⁶ A régi Hpt. idézett rendelkezése a Ptk.-hoz képest még egy további szigorítást tartalmaz, miszerint az egyoldalú szerződésmódosítást csak a kamat, költség és díj tekintetében teszi lehetővé.

⁹⁷ 2/2012-es PK Vélemény indoklásának 1. pontja

⁹⁸ Ezzel kapcsolatban lásd: a 2/2012-es PK Vélemény 2. pontját.

követelményét sértő, egyoldalúan és indokolatlanul a fogyasztóra hátrányos, tisztességtelen kikötésnek.”⁹⁹

A tételes meghatározás elve a 2/2012-es PK Vélemény értelmében azt hivatott garantálni, hogy az egyoldalú szerződésmódosításra lehetőséget adó szerződéses kikötés alkalmazója előre rögzített esetekben, előre meghatározott körülmények beteljesülése esetén módosíthasson csak a szerződésen. Az elv a tételes meghatározásról szóló jogszabályi rendelkezésekhez képest azzal a többlet garanciával jár a fogyasztó számára, hogy formálisan a jogszabályoknak megfelelő ok-listák tartalmi szempontú bírósági vizsgálatának szempontrendszerét is lefekteti.

Ennek megfelelően a Kúria a tételes meghatározás elvéből a következő kötelezettségeket vezette le: az egyoldalú szerződésmódosításra lehetőséget adó szerződéses feltétel: tételesen meghatározza a módosításra okot adó körülményeket, azaz, ha ok-listát tartalmaz; az ok-lista taxatív felsorolást alkot. Azt, hogy egy szerződési feltétel tartalmaz-e ok-listát alaki szempontból kell megvizsgálni. Ebből a szempontból a tételes meghatározás elve bővebb magyarázatot nem igényel.

Ellenben annak eldöntése, hogy a szerződéses kikötés taxatív módon meghatározott ok-listát tartalmaz-e, már tartalmi kérdésnek minősül.¹⁰⁰ Azt, hogy az adott szerződéses kikötés teljes körűen meghatározott ok-listát tartalmaz-e, a szavak általánosan elfogadott, köznapi értelmét alapul véve kell vizsgálni.¹⁰¹ Ennek megfelelően a következő követelményeknek kell eleget tennie a szerződéses kikötés ok-listájának, annak érdekében, hogy ne minősüljön példálózó jellegűnek: ne tartalmazzon erre utaló kifejezéseket, szavakat^{102,103}; az ok-lista olyan elemekből álljon, amelyek maguk is határozott, egyértelműen körülhatárolható jelentéssel bírnak.¹⁰⁴

⁹⁹ 2/2012-es PK Vélemény 2. pont

¹⁰⁰ Ezzel kapcsolatban lásd: A Szegedi Ítélőtábla Pf.II.20.357/2013/4. számú ítéletét: „A Hpt. vonatkozó szabálya keretjogszabály, amelyet a feleknek kell kitölteniük konkrét tartalommal a szerződésben. Ez a konkrét tartalom pedig adott esetben minősülhet tisztességtelennek.”

¹⁰¹ Régi Ptk. 207. § (1) bekezdés {v.ö. Ptk. 6:8. § (1)}

¹⁰² Pl: „többek között”, elsősorban, például, különösen.

¹⁰³ Ezzel kapcsolatban lásd a Szegedi Ítélőtábla Pf.20.348/2013/4. számú ítéletét, amelyben a Bíróság megállapította, hogy a „különösen kifejezés használata azt jelzi, hogy az üzletszabályzatban felsoroltakat csupán kiemeli a lehetséges szerződésmódosítási okok közül.

¹⁰⁴ A Kúria BH 2012.41. számú közzétett ítélete szerint: „A Legfelsőbb Bíróság megítélése szerint a megalapozott döntés meghozatalának alapfeltétele az ok-listában felsoroltak egyenkénti megvizsgálása abból a

A tételes meghatározás elvének való megfelelést illetően a 2/2014-es PJE nem tartalmaz többletkövetelményeket.

c) Az objektivitás elve

Az objektivitás elve a 2/2012-es PK Vélemény 6. c) pontja értelmében: „Tisztességtelen az egyoldalú szerződésmódosításra vonatkozó olyan kikötés, amely a fogyasztóval szerződő pénzügyi intézmény számára – a fogyasztó hátrányára – indokolatlan és egyoldalú előnyt nyújt. Az egyoldalú szerződésmódosításra vonatkozó kikötés különösen akkor tisztességtelen – feltéve, ha nem ütközik jogszabályba –, ha: az egyoldalú módosítás feltételei nem objektív jellegűek, vagyis a fogyasztóval szerződő félnek módja van a feltétel bekövetkeztét előidézni abban közrehatni, a módosításra okot adó változás mértékét befolyásolni.”

Az objektivitás elve megjelenik a Hpt.-ben is, melynek értelmében: „Az egyoldalú módosítás jogát a hitelező akkor jogosult gyakorolni, ha a módosításra okot adó objektív körülmények tételes meghatározását a szerződés tartalmazza, valamint a hitelező árazási elveit írásban rögzítette.”¹⁰⁵

A Kúriai értelmezés az objektivitás elve esetén többletkövetelményt nem jelent a pénzügyi intézmény számára a Hpt. rendelkezéseihez képest, az elv rögzítése a Hpt. visszamenőleges hatályú alkalmazásának elkerülése végett került be a kúriai döntésekbe.

Az a kikötés sérti az objektivitás elvét, amely ok-listájában olyan körülményt szerepeltet, aminek előidézésére, bekövetkeztére a szerződéses feltétel alkalmazója hatással lehet.¹⁰⁶

Az objektivitás elve azt garantálja a fogyasztó javára, hogy a pénzügyi intézmény ne idézhesse elő azokat a körülményeket, amiknek folytán a fizetési kötelezettsége terhesebbé válhatna.

A Kúria értelmezése alapján az objektivitás elve a következő kötelezettségeket rója a szerződéses feltétel alkalmazójára: egyetlen egy olyan körülményt se határozzon meg a

szempontból, hogy azok az objektivitás és tételesség elvének maradéktalanul megfelelnek-e.”. Emellett v.ö. a Kúria BH2012.41. számon közzétett döntését.

¹⁰⁵ Lásd régi Hpt. 210. § (3), ill. új Hpt. 279.§ (4)

¹⁰⁶ pl. tulajdonosi hozamelvárás változása

kikötéshez tartozó ok-listában, amelynek bekövetkeztét; vagy változásának mértékét befolyásolni képes; vagy arra lehetősége van.

d) A ténylegesség és arányosság elve

A ténylegesség és arányosság elve a 2/2012-es PK Vélemény 6. d) pontja értelmében: „Tisztességtelen az egyoldalú szerződésmódosításra vonatkozó olyan kikötés, amely a fogyasztóval szerződő pénzügyi intézmény számára – a fogyasztó hátrányára – indokolatlan és egyoldalú előnyt nyújt. Az egyoldalú szerződésmódosításra vonatkozó kikötés különösen akkor tisztességtelen – feltéve, ha nem ütközik jogszabályba –, ha: az ok-listában meghatározott körülmények ténylegesen nem, vagy nem a körülményeknek változásának mértékében hatnak a kamatra, költségre illetve díjra.”

A ténylegesség és arányosság elvét szintén szabályozza a Hpt. is: „az adott kamat-, díj- vagy költségelemre kihatással bíró ok-okozati feltételeket együttesen, tényleges hatásuk arányában kell figyelembe venni”¹⁰⁷

A ténylegesség elvének értelmezésénél a Kúria a jogszabályi követelményhez képest többlet kötelezettségeket nem vezetett le a tisztességtelenségből. Az elv kidolgozásának indoka inkább a Hpt. rendelkezéseinek visszamenőleges alkalmazásának elkerülése, valamint a jogszabályi rendelkezés értelmének kibontása.

A ténylegesség elve a fogyasztó számára azt a garanciát teremtette meg, hogy az ok-listában csak olyan tényezők szerepelhessenek, amelyek szakmailag is megindokolhatóak, azaz változásuk okszerű következménye, hogy hatással vannak a kamatra, díjra, költségre. Az arányosság elve pedig azt garantálja a fogyasztó javára, hogy a pénzügyi intézmény ne fordíthassa egyoldalú haszonszerzésre a szerződésmódosításhoz fűződő jogát.

A ténylegesség elve azt a kötelezettséget rója a szerződéses feltétel alkalmazójára, hogy az ok-listát úgy határozza meg, hogy abban ne szerepeljen olyan tényező, amely szakmailag indokolatlan, mert a kamatra, költségre, díjra hatással nincs.¹⁰⁸ A pénzügyi intézménnyel

¹⁰⁷ Lásd: u.o.

szemben az arányosság elve azt a kötelezettséget állítja, hogy az egyoldalú szerződésmódosításra lehetőséget adó szerződéses kikötést úgy határozza meg, hogy a szerződés alapján csak az ok-listában meghatározott körülmények változásával arányban módosíthasson a hiteldíjon. Ahhoz, hogy az adott kikötés ennek az elvnek megfelelhessen, valamilyen formában rögzítenie kell az arányosság követelményét.

e) Az átláthatóság elve

Az átláthatóság elve a 2/2012-es PK Vélemény 6. c) pontja értelmében: „Tisztességtelen az egyoldalú szerződésmódosításra vonatkozó olyan kikötés, amely a fogyasztóval szerződő pénzügyi intézmény számára – a fogyasztó hátrányára – indokolatlan és egyoldalú előnyt nyújt. Az egyoldalú szerződésmódosításra vonatkozó kikötés különösen akkor tisztességtelen – feltéve, ha nem ütközik jogszabályba (többek között) -, ha: a fogyasztó nem láthatta előre, hogy milyen feltételek teljesülése esetén és milyen mértékben kerülhet sor további terhek rá történő áthárítására.”

Az átláthatóság elvének követelményrendszere a tisztességesség elvéből fakad.¹⁰⁹ Az előző elvekkel ellentétben magyar jogszabályok a Kúria által megfogalmazott átláthatóság elvének megfeleltethető speciális rendelkezéseket nem tartalmaznak.

Az átláthatóság elve azt biztosítja, hogy a fogyasztónak lehetősége legyen a pénzügyi intézmény szerződésmódosítási gyakorlatát ellenőrizni. Abban az esetben ugyanis, ha a szerződés megkötésekor nem láthatta előre, hogy milyen esetekben és milyen mértékben kerülhet sor a terhek rá történő hárítására, nyilvánvalóan a későbbiekben sem lesz lehetősége ellenőrizni az egyes szerződésmódosítások jogszerűségét.

A 2/2012-es PK Vélemény a 2/2014-es PJE határozathoz képest még igen szűkszavúan, példálózó jelleggel határozta meg, hogy a bankok mikor tudnak eleget tenni az átláthatóság követelményének.

¹⁰⁹ Ezzel kapcsolatban lásd pl: a Pécsi Ítéltábla Pf.VI.20.238./2013/9. számú ítéletét, mely szerint: „*Lényeges hangsúlyozni, hogy ez az elvárás a tisztességesség olyan immanens, magától értetődő követelménye, amely nem a Hpt. valamely rendelkezéséből, hanem közvetlenül a régi Ptk. 209. § (1) bekezdésén alapszik...*”

A PK Vélemény alapján például a következő esetekben tehetett eleget a pénzügyi intézmény az átláthatóság követelményének: meghatározzák, hogy mit tekintenek referencia kamatnak, illetve meghatározzák, hogy milyen képlet alapján módosítanak a hiteldíjon; megjelölik a kamat periódusokat; azt, hogy milyen időközönként alkalmazzák a képletet, rögzítik azt, hogy az egyoldalú szerződésmódosítás feltétele bekövetkezéskor a fordulónapi helyzetet, a periódus átlagát illetően pontosan mit vesznek figyelembe; szükség szerint meghatározzák azt a legkisebb kiigazgatási értéket, amely alatt nem módosíthatják a kamatokat sem a fogyasztó hátrányára, sem előnyére.

A 2/2014-es PJE határozat lényeges többletkötelezettségeket határozott meg az átláthatóság elvének való megfelelést illetően. Ezek a többletkötelezettségek a következők: a szerződéses feltételnek alkalmasnak kell lennie arra, hogy az alapján a fogyasztó megkaphassa azokat az információkat, amik alapján képes a szerződés kockázatait mérlegelni; a fogyasztó előre láthassa a hiteldíj esetleges módosítását; képes legyen értékelni a szerződéses kikötés gazdasági következményeit; a fogyasztó ellenőrizni tudja a jövőben többletkötelezettségei keletkezésének mechanizmusát, annak lehetséges mértékét.

f) A felmondhatóság elve

A Felmondhatóság elve a 2/2012-es PK Vélemény 6. f) pontja értelmében: „Tisztességtelen az egyoldalú szerződésmódosításra vonatkozó olyan kikötés, amely a fogyasztóval szerződő pénzügyi intézmény számára – a fogyasztó hátrányára – indokolatlan és egyoldalú előnyt nyújt. Az egyoldalú szerződésmódosításra vonatkozó kikötés különösen akkor tisztességtelen – feltéve, ha nem ütközik jogszabályba -, ha: a szerződésmódosítás bekövetkezése esetére nem biztosítja a fogyasztó számára a felmondás jogát.”

A felmondás elvét a Hpt. is garantálja: „a kamat, díj vagy költség ügyfél számára kedvezőtlen egyoldalú módosítása esetén - referencia-kamatlábhoz kötött kamat esetén a referencia-kamatláb változásából eredő kamatváltozás kivételével - az ügyfél a módosítás hatálybalépése előtt jogosult a szerződés díjmentes felmondására.”¹¹⁰

¹¹⁰ Régi Hpt. 210. § (9) bekezdése, illetve új Hpt. 279. § (11) bekezdése. V.ö.: 18/1999 (II.5.) Korm. rendelet

A fogyasztó számára a felmondhatóság azt a garanciát jelenti, hogy a kötelezettségeire kiható szerződésmódosítás esetén lehetősége legyen a szerződést felmondani, illetve, hogy ez a szerződésben biztosított felmondási jog reális alternatívát jelentsen a szerződésmódosítással szemben.

A jogszabályi követelményekhez képest a Kúria által kidolgozott elv többletkövetelményt jelent a pénzügyi intézmény számára, hiszen az elv értelmében a felmondási jogot nem elég kikötni, annak tartalmilag is reális alternatívát kell jelentenie a fogyasztó számára, ilyen hatása lehet például a hitelkiváltás magas tranzakciós költségének.¹¹¹

A 2/2014-es PJE határozat nem határoz meg többletkövetelményeket a felmondhatóság elvének való megfelelést illetően.

g) A szimmetria elve

A szimmetria elve a 2/2012-es PK Vélemény 6. g. pontja értelmében: „Tisztességtelen az egyoldalú szerződésmódosításra vonatkozó olyan kikötés, amely a fogyasztóval szerződő pénzügyi intézmény számára – a fogyasztó hátrányára – indokolatlan és egyoldalú előnyt nyújt. Az egyoldalú szerződésmódosításra vonatkozó kikötés különösen akkor tisztességtelen – feltéve, ha nem ütközik jogszabályba (többek között) -, ha: kizárja, hogy a fogyasztó javára bekövetkező feltétel változás hatása a fogyasztó javára érvényesítésre kerüljön.”

Az elv megfogalmazásából az következne, hogy a Kúria értelmezése szerint a szimmetria elve csak abban az esetben sérül, ha a szerződéses kikötés kizárja a fogyasztó javára történő szerződésmódosítást, a PK vélemény indoklásának 6. g. pontjában azonban a Bíróság ennél szigorúbb követelményt állapít meg, miszerint a szerződéses kikötésnek nem elég lehetővé tennie, hanem kötelezettségként kell kezelnie a fogyasztó javára történő szerződésmódosítást is.^{112,113}

¹¹¹ 2/2012-es PK Vélemény indoklás 6.f. pont

¹¹² „A fogyasztó terhére történő egyoldalú szerződésmódosítás lehetősége csak akkor tisztességes, ha nem csak a fogyasztó hátrányára történő körülményváltozás áthárítását teszi lehetővé, hanem egyidejűleg kötelezettségként kezeli a fogyasztó javára történő körülmények megváltozása esetén annak a fogyasztó javára történő érvényesítését az arányosság elvének érvényre juttatása mellett.

¹¹³ Ezzel kapcsolatban lásd még: ÍH 2014.20 szám alatt közzétett bírósági határozatot

A Hpt.¹¹⁴ az árazási elvek kapcsán rögzíti a szimmetria elvét, ugyanakkor, mivel azok a fogyasztó számára nem voltak nyilvánosak, azokat nem ismerhette meg, így nem váltak a szerződés részévé, azaz polgári jogi igényt az árazási elvekben megfogalmazott rendelkezésekre nem alapíthatott volna.

A szimmetria elve a Kúria értelmezése szerint azt garantálja a fogyasztó javára, hogy az egyoldalú szerződésmódosításra lehetőséget adó szerződéses feltétel alkalmazója a fogyasztó javára bekövetkező körülményváltozásoknak megfelelően módosítsa a szerződést. Ez biztosítja, hogy a szerződéskötéskor kialakult értékegyensúly ne bomoljon fel a későbbiekben.¹¹⁵ Az elv értelmében, tehát a pénzügyi intézménynek úgy kell megfogalmaznia a szerződéses kikötését, hogy az kifejezetten kötelezze arra, hogy a fogyasztó javára is módosítania kelljen a szerződésen.

¹¹⁴Régi Hpt. 210. § (4) bekezdése, illetve új Hpt. 279. § (5) bekezdése

¹¹⁵ Lásd: BDT2014.3108 számú bírósági döntést

IV. Összegzés

A devizaszerződésekkel kapcsolatos kúriai döntések a régi és a hatályos Ptk.-ban azonos módon szabályozott tisztességtelenség fogalom elemzésén alapszanak. Ez a fogalom három feltételen alapszik, amik közül két feltétel, az egyoldalúság és indokolatlanság, valamint a jóhiszeműség és tisztesség elvének sérelme bizonytalan jogfogalomnak számít a magyar jogban. Az egyoldalúság és indokolatlanság esetében nem világos az összehasonlítás alapja és módja, ill az sem, hogy ez a kitétel mennyiben jelent kvantitatív és mennyiben kvalitatív jellegű kritériumot. (mihez képest indokolatlan, milyen mérték elérése után indokolatlan, milyen tulajdonsággal rendelkező szerződéses kikötés minősül indokolatlannak).

A tisztességtelenség fogalmának másik problémás eleme a jóhiszeműség és tisztesség elve, amely a magyar jogban nehezen tudja betölteni a funkcióját, hiszen morális tartalmát hazánkban nem határozza meg társadalmi konszenzus, gyakorlat (egyfajta communis opinio, mint ahogy az ókori Róma jogában, vagy organikusan kiépült bírósági gyakorlat, mint ahogy a német jog esetében tapasztalhatjuk) Ennek megfelelően a jóhiszeműség és tisztesség elve jogunkban bizonytalan jogfogalomnak számít, amiből a gyakorlatban nehézkesen lehet közvetlenül jogokat és kötelezettségeket, illetve további jogelveket levezetni.

A Kúria tehát jogértelmező döntéseit nem alapozhatta sem kiépült bírói gyakorlatra, sem egy általános jogelv levezetéséből felálló rendszerre. Ezek hiányában a kúriai döntések más jogrendszerekben, illetve az európai uniós jogban meghonosodott szabályozási modellek elemeinek átvételére épültek.

A kúriai döntések a társadalom által nagy érdeklődéssel és indulattal végigkísért devizaválság idején, a válság következtében (bírói ítéletekben) felmerülő jogszabály értelmezési kérdések kapcsán születtek meg. A döntések születésének körülményei tehát: *(I.)* széleskörű társadalmi és gazdasági konfliktus következtében tömegével megindított perekben felmerülő jogértelmezési kérdések; *(II.)* a döntéshozatalt végig kísérő nagy társadalmi érdeklődés; *(III.)* nincsen bírói gyakorlat, ami a döntések alapjául szolgálhatnak; *(IV.)* nincsen olyan alapelv,

amiből le lehetne vezetni a megoldást; (V.) bírói gyakorlat hiányában külföldi és európai jogi példák szolgálnak a döntések alapjául.

A döntések bemutatott körülményei közül külön elemzés alá vontam azokat a külföldi és európai jogi megoldásokat, amik a példaként szolgálhattak a Kúria számára. Az elemzés során arra a megállapításra jutottam, hogy a döntésekre a legmeghatározóbb befolyást a német és az európai uniós jog gyakorolta.

A német bírósági gyakorlat organikus módon a Treu und Glauben elv alapján vezette le tisztességtelenség gyakorlatban irányadó elveit. A Treu und Glauben elv azért szolgálhatott a német jogban a tisztességtelenség háttér elveként, mert a jogirodalom által részletesen feldolgozott, a bíróságok által széles körben alkalmazott, sokszor értelmezett jogfogalomnak számít. A magyar jóhiszeműség és tisztesség elvéről, ahogy már korábban bemutatam, ugyanez nem mondható el.

A magyar törvényi szabályozás az európai unió jogával való harmonizáció céljával, konkrétan a 93/13/EK Irányelv implementálásaként született meg. A 93/13/EK Irányelv a fogyasztói szerződésekben kikötött általános és egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltételek tisztességtelenségének eseteit szabályozza. Az Irányelvben foglalt általános tisztességtelenség fogalom, valamint a tisztességtelenség kirívó eseteit felsoroló szürke és fekete lista a tagállamok számára irányadó jellegű, és az egyes szerződéstípusokra vonatkozó speciális szabályozás alapjaként szolgál, de azt nem helyettesítheti.

A kúria devizaszerződésekkel kapcsolatos döntéseit a 2/2012 PK véleményben, illetve a 2/2014 PJE határozatban foglalt, a tisztességtelenség különös elveit megjelenítő hét elv szempontjából vizsgáltam. Ezen elveket a Bíróság speciálisan a fogyasztói szerződésekben pénzügyi intézmény által kikötött, a pénzügyi intézményt (kamat, költség, díj tekintetében) egyoldalú szerződésmódosításra feljogosító általános és egyedileg meg nem határozott szerződéses kikötések kapcsán dolgozta ki. Az elvek tehát egy speciális szerződéstípus, speciális szerződési kikötéseinek tisztességtelenségére vonatkoznak és nem általában elemzik a tisztességtelenséget.

A kúriai döntésekben megjelenő, speciális kérdéskör kapcsán kidolgozott elvekről megállapítható, hogy *(I.)* a Ptk. általános tisztességtelenség fogalmának, valamint az iránymutató, ennek megfelelően nem speciális jellegű 93/13/EK Irányelv rendelkezésének értelmezésén alapszanak; *(II.)* a Bíróság ezen általános jellegű jogszabályok értelmezésekor figyelembe vette, és részben átültette a német joggyakorlat Treu und Glauben elvéből levezetett speciális elveit; *(III.)* a német joggyakorlat által kidolgozott elvek a Treu und Glauben elvének kiterjedt értelmezésén alapulnak, ezzel szemben a magyar jogban nincsen olyan alapelv, ami ezen speciális elvek alapjául szolgálhatna.

A hét elv közül a német jogban megjelenő transzparencia-parancsnak, valamint az európai uniós jogban megjelenő transzparencia elvnek megfeleltethető egyértelmű és érthető megfogalmazás elvének ill. átláthatóság elvének szerepe a legvitathatóbb. A német jogban szabályozott transzparencia parancs a nyelvtani értelmezhetőséget, következetes szerkesztési módot, struktúrát várja el a szerződéses feltétel alkalmazójától. Emellett további követelményt jelenít meg arra nézvést, hogy a szerződéses feltétel alkalmazója úgy fogalmazza meg a szerződési kikötést, hogy annak szövegéből a másik fél egyértelműen fel tudja mérni, hogy milyen jellegű és mértékű kötelezettségek hárulnak rá. A tájékoztatási kötelezettség korlátját jelenti, hogy csak az általában előrelátható módon a másik félre háruló kötelezettségekről és terhekről kell tájékoztatást adnia a szerződéses feltétel alkalmazójának.

Az európai uniós jogban a transzparencia elve azt várja el a szerződési feltétel alkalmazójától, hogy olyan módon határozza meg a kikötés szövegét, hogy annak tartalmát a másik fél megismerhesse, azaz felismerhesse az őt terhelő jogokat és kötelezettségeket. Az uniós jog tehát még szűkebb körű kötelezettséget jelenít meg, mint a transzparencia parancs. Amíg ugyanis a transzparencia parancs értelmében az ésszerűen, általában előre látható módon a másik félre háruló lehetséges közvetett kötelezettségekről, illetve terhekről is tájékoztatást kell nyújtani, addig az európai uniós jogban megjelenő transzparencia elv értelmében csak a közvetlen kötelezettségekről, terhekről kell tájékoztatni szerződési feltétel meghatározójával szerződő felett.

A kúriai döntésekben megjelenő egyértelmű és érthető megfogalmazás, valamint átláthatóság elve az európai uniós, sőt a német jogban meghonosodott elveknél is jóval szélesebb körű kötelezettséget határoz meg a szerződéses feltétel meghatározójával szemben. Ezen elvek értelmében ugyanis a szerződéses feltételt úgy kell meghatározni a szerződéses feltétel alkalmazójának, hogy abból egyértelműen kiderüljön a másik szerződő fél számára az, hogy a jövőben a szerződés megkötése következtében milyen jellegű kötelezettségek hárulhatnak rá. A kúriai döntésekben meghatározott elvek, tehát a német¹¹⁶ és az európai uniós joggal ellentétben nem csak a szerződésből eredő kötelezettségeket és terheket illetően írnak elő tájékoztatási kötelezettséget, hanem elvárják a szerződéses feltétel meghatározójától, hogy úgy szövegezze meg a szerződési kikötést, hogy azon terhekre is felhívja a figyelmet, amik a szerződéses feleken kívül álló tényezők megváltozása következtében a jövőben keletkezhetnek. Az ilyen széleskörű mértékben előírt kötelezettség teljesíthetősége erősen kérdéses, hiszen majdhogynem teljes körű objektív tájékoztatási kötelezettséget jelent. Piaci viszonyok között e kötelezettségnek megfelelő szerződéses kikötések megkötésére nem feltétlenül van lehetőség.

Dolgozatomban tehát arra a megállapításra jutottam, hogy a Kúria a devizaszerződésekkel kapcsolatos döntéseit kialakult joggyakorlat hiányában a német jogban, illetve az európai uniós jogban megjelenő modellek alapul vételével hozta meg. A kúriai döntések egy külföldi jogrendszer bírósági gyakorlatának vívmányait próbálták meghonosítani, annak ellenére, hogy a magyar jogban nincs olyan jogintézmény, amire az átvett modellt analóg módon fel lehetne építeni, illetve a közösségi jog általános, iránymutató jellegű rendelkezéseit alkalmazták egy speciális kérdésben, annak ellenére, hogy a magyar jogrendszerben nem található az adott kérdésben releváns speciális jogszabály.

A döntéshozatal körülményei kimutatható módon befolyással bírtak a döntések jellegére. Az ebből származó következtetlenségek az egyértelmű és érthető megfogalmazás, valamint az átláthatóság elve kapcsán mutatkoznak meg a legszembetűnőbben. Összességében a Kúria értelmezése egy eseti problémára adott eseti jellegű válaszként értékelhető. Véleményem szerint a döntéseket a jövőre nézve nem tekinthetjük iránymutatónak.

¹¹⁶ A transzparencia parancs is a szerződésből eredő (közvetlen) kötelezettségeket illetően ír elő csak tájékoztatási kötelezettséget.

Felhasznált irodalom

1. BODZÁSI Balázs: „A bankkölcsönszerződésekben kikötött kamat módosítására vonatkozó szabályok a német és az osztrák jogban” *Magyar jog* 2013. 103-116. old.
2. CARDOZO Benjamin: „A bírói döntési folyamat természete” *Jog és filozófia* 1981
3. DELI Gergely: „A generális klauzulák mögöttes filozófiai és jogelméleti problémái” *Jogtörténeti tanulmányok* 2008. 107-133. old.
4. Dietmar WEIDLICH (szerk.): *BGB Kommentare. Verlag* (München: C.H. Beck 2012)
5. EÖRSI Gyula: *Összehasonlító Polgári Jog* (Budapest: Akadémia Kiadó 1975)
6. FAZEKAS Judit: „A fogyasztói szerződések tisztességtelen szerződési feltételeit szabályozó új Európai Uniósi irányelv és a magyar jog” *Magyar jog* 1995. 660-668. old.
7. FÖLDI András: *A jóhiszeműség és tisztesség elve. Intézménytörténeti vázlat a római jogtól napjainkig* (Budapest: Publicationes Instituti Iuris Romani Budapestinensis, fasc. 2001).
8. FÖLDI András: FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei* (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó 2012)
9. GÁRDOS István - NAGY András: „A devizahitel jogi alapkérdései” *Hitelintézeti szemle* 2013. 371-387. old.
10. GELLÉRT György: *A Polgári Törvénykönyv magyarázata* (Budapest: Complex Kiadó 2007)
11. HOLMÁR Krisztina: „Mérlegen a valóság, avagy a hazai devizahitelezés nyertesei és/vagy vesztesei” *Hitelintézeti szemle* 2012. 33-43. old.

12. KELEMEN László: *A jóhiszeműség és tisztesség a magánjogban* (Szeged: Ablaka György Könyvnyomdája 1937)
13. KOVÁCS Levente: „A devizahitelek háttere” *Hitelintézeti szemle* 2013. 183-193. old.
14. MENYHÁRD Attila: „A jó erkölcsbe ütköző szerződésekről” *Jogi tanulmányok* 1998. 213-242. old.
15. MENYHÁRD Attila: „A tisztességtelen szerződési kikötések kontrollja az Európai Községek jogában” *Jogi tanulmányok* 1996. 61-84. old.
16. OSZTOKOVITS András: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény magyarázata* (Budapest: Opten Kiadó 2011)
17. Peter STEIN: *A római jog Európa történetében* {ford: FÖLDI Éva} (Budapest: Osiris Kiadó 2005)
18. RÁCZ Lajos (szerk.): *A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi* (Budapest: Martin Opitz Kiadó 2007)
19. SZLADITS Károly: „Jogszabály és bírói ítélet” *Jogtudományi közlöny* 1933.
20. TÓTH Emese: „A deviza alapú kölcsön elnevezésű termék jogi természete” *Európai jog* 2012. 18-29. old.
21. TÖRÖK Gábor (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata* (Budapest: 2005)
22. VÉKÁS Lajos (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal* (Budapest: Complex Kiadó 2013)
23. VÉKÁS Lajos: *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez* (Budapest: Complex Kiadó 2008)

Interneten fellelhető források

1. Law Commission – Scottish Law Commission: *Unfair Terms in Consumer Contracts: a new approach?* 2012. július 25.
2. Martin EBERS {Consumer Law Compendium}: Comparative Analysis, C. Unfair Contract Terms Directive
3. Christian von BAR – Eric CLIVE – Hans SCHULTE-NÖLKE: {Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group)} Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (Javaslat)
4. Christian von BAR – Eric CLIVE – Hans SCHULTE-NÖLKE: {Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group)} Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (Kommentár)